

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА
АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ**

БАС ИЛИМИЙ-МЕТОДИКАЛЫҚ ОРАЙ

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК
УНИВЕРСИТЕТИ ЖАНЫНДАҒЫ ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ
ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲӘМ ОЛАРДЫҢ БИЛИМИН
ЖЕТИЛИСТИРИЎ АЙМАҚЛЫҚ ОРАЙЫ**

**ЭКОЛОГИЯ ПӘНИН ОҚЫТЫЎДАҒЫ АЛДЫНҒЫ
ШЕТ ЕЛ ТӘЖРИЙБЕЛЕР
пәнинен**

**ОҚЫЎ МЕТОДИКАЛЫҚ
КОМПЛЕКС**

НӨКИС-2017

Бул оқыу-методикалық комплекс Жоқары хәм орта арнаўлы билим министрлигиниң 2017-жыл «__»-_____дағы __-санлы буйрығы менен тастыйықланған оқыу реже хәм дәстүр тийкарында таярланды.

Дүзген: б.и.к. А.Хабибуллаев

Пикир билдириўшилер: акад. а-х.и.д. Б. Мамбетназаров

доцент б.и.к. А.Д. Сапаров

Оқыу-методикалық комплекс ҚМУдың 2017-жыл «__»-_____дағы __-санлы қарары менен баспаға усынылды

МАЗМУНЫ

ИСШИ ОҚЫҰ БАҒДАРЛАМА	4
ТЕОРИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛЛАР	17
ӘМЕЛИЙ САБАҚЛАР	42
ӨЗ БЕТІНШЕ ЖУМЫС	48
АССИСИМЕНТ ТАПСЫРМАЛАРЫ	51
ТЕСТ СОРАҰЛАРЫ	54
ПИТКЕРІҰ ЖУМЫСЛАРЫ УШЫН ТЕМАЛАР	57
ГЛОССАРИЙ	58
ӘДЕБИЯТЛАР ДИЗИМИ	60

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА
АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ**

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК
УНИВЕРСИТЕТИ
ҚАСЫНДАҒЫ ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲӘМ
ОЛАРДЫҢ БИЛИМИН ЖЕТИЛИСТИРИЎ АЙМАҚЛЫҚ ОРАЙЫ**

**«ТАСТЫҚЛАЙМАН»
Аймақлық орай директоры
К.Убайдуллаев
“ _____ ” _____ 2017 жыл**

**ЭКОЛОГИЯ ПӘНИН ОҚЫТЫЎДАҒЫ АЛДЫНҒЫ
ШЕТ ЕЛ ТӘЖРИЙБЕЛЕР
пәнинен**

ИСШИ ОҚЫЎ БАҒДАРЛАМА

Тәлим түри:	Кадрлар қәнигелигин асырыў
Қәнигелик асырыў түри:	Жоқары оқыў орынлары кадрларының қәнигелигин асырыў
Тыңлаўшылар түри:	Жоқары оқыў орынлары системасындағы ислеп атырған кадрлар

НӨКИС - 2017

Бул исши оқыў бағдарламасы оқыў реже хәм оқыў дәстүрине муўапық ислеп шығылды.

Дүзген: А.Хабибуллаев –Бердақ атындағы ҚМУ «Экология хәм топырақтаныў» кафедрасы оқытыўшысы

Пиқир билдириўшилер:

Мамбетназаров Б - Бердақ атындағы ҚМУ «Экология хәм топырақтаныў» кафедрасы профессоры, аўыл-хожалығы илимлер докторы, академик.

Сапаров А.Д. - Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты, «Биология оқытыў методикасы» кафедрасы доценти, биология илимлери кандидаты.

Пәннің исши оқыў бағдарламасы аймақлық орайдың илимий методикалық кеңесиниң 2017-жыл «___» _____дағы ___-санлы баяннама менен тастыйықланған.

Түсиндириў хаты

Исши оқыў бағдарламасы Өзбекистан Республикасы Президентиниң 2015 жыл 12 июдағы “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” да ПФ-4732-санлы Пәрманындағы актуал бағдарлары тийкарында дүзилген үлги дәстүр мазмунынан келип шыққан ҳалда дүзилген болып, ол ҳазирги заман талаплары тийкарында қайта таярлаў хәм билимин жетилистириў процесслерниң мазмунын тереңлестирип хәмде жоқары тәлим орынлары педагог кадрларының қәсиплик компетентлигин үзиликсиз асырып барыўды мақсет етип қояды.

Үлги дәстүр тийкарындағы дүзилген исши оқыў бағдарламасы мазмуны жоқары тәлимниң норматив-хуқуқий негизлери хәм нызамшылық нормалары, алдағы тәлим технологиялары хәм педагогик шеберлик, тәлим процесслерда хабар-коммуникация технологияларын қоллаў, әмелий шет тил, системалы анализ хәм қарар қабыл етиў негизлери, арнаўлы пәнлер негизинде илимий хәм әмелий изертлеўлер, технологиялық жетискенлик хәм оқыў процесслерин шөлкемлестиридиң ҳазирги заман усыллары бойынша соңғы жетискенликлер, педагогтиң қәсиплик компетентлиги хәм креативлиги, глобал Интернет тармағы, мультимедиа системалары хәм аралықтан оқытыў усылларын өзлестириў бойынша жаңа билим, кәнликпе хәм билимлерин қәлиплестириўди нәзерде тутады.

Дәстүр шеңберинде берилип атырған темалар тәлим тараўы бойынша педагог кадрларды қайта таярлаў хәм билимин жетилистириў мазмуны, сыпаты хәм олардың таярлығына қойылатығын улыўма билим талаплары хәм оқыў режелери тийкарында қәлиплестирилген болып, бул арқалы жоқары тәлим орынлары педагог кадрларының тараўға сай ҳазирги заман тәлим хәм инновация технологиялары, алдағы шет ел тәжирийбелерден үнемли пайдаланыў, хабар-коммуникация технологияларын оқыў процессине кең

ендириў, чет тиллерин интенсив өзлестириў дәрежесин жетилистириў есабына олардың қәсиплик шеберлигин, илимий хызметин үзиликсиз жоқарылатыў, жоқары тәлим бериў орынларында оқыў-тәрбия процесслерин шөлекмлестириў хәм басқарыўды системалы анализ етиў, сондай-ақ, педагогикалық жадайларда оптимал қарарлар қабыл етиў менен байланыслы компетенцияларға ийе болыўлары тәмийинленеди.

Исши оқыў бағдарламасы мазмуны жоқары дәрежели билим бериў норматив-хуқықый тийкарлары хәм нызамшылық нормалары, жаңа алдағы технологиялар хәм педагогикалық шеберлик, билим бериў процессинде хабар-коммуникация технологияларын қоллаў, әмелий шет тиллерди, системалы анализ хәм қарар қабыл етиў тийкарлары, арнаўлы пәнлер негизинде илимий хәм әмелий изертлеўлер, технологиялық жетискенлик хәм оқыў процессин шөлекмлестририўдин хәзирги заман сонғы жеңислери, педагогтың қәсиплик компетентлиги хәм креативлиги, глобал Интернет тармағы, мультимедиа системалары хәм аралықтан оқытыў усылларын өзлестириў бойынша билим, көникпелерди ийелеўин нәзерде тутады.

Курстың мақсети хәм ўазыйпалары

Жоқары бериў орынлары педагог кадраларын қайта таярлаў хәм билимин жетилистириў курсының **мақсети** педагог кадралардың оқыў-тәрбиялық процесслерин жоқары илимий-методикалық дәрежеде тәмийинлеўи ушын зәрүр болатуғын қәсиплик ңалим, көнликпе хәм билиминлерин үзиликсиз жаңалаў, билиминиң талапларын, оқыў реже хәм Дәстүрлери тийкарында олардың қәсиплик компетентлиги хәм педагогик шеберлигин барлық ўақыт раўажланыўын тәмийинлеўден ибарат.

Курстың **ўазыйпаларына** төмендегилер киреди:

- “Экология хәм қоршаған орталықты қорғаў” бағдары педагог кадралардың қәсиплик тәлим, көнликпе, билиминлерин үзиликсиз жаңалаў хәм раўажландырыў;

- хәзирги заман талапларына сай халда жоқары билимлендириўдин сыпатын тәмийинлеў ушын зәрүр болған педагоглардың қәсиплик компетентлик дәрежесин жетилистириў;

- педагог кадрлар тәрәпинен хәзирги заман хабар-коммуникация технологиялары хәм шет тиллерин үнемли өзлестириўди тәмийинлеў;

- арнаўлы пәнлер тараўында оқытыўдың инновациялық технологиялары хәм алдағы шет ел тәжирийбелерин өзлестириў;

- “Экология хәм қоршаған орталықты қорғаў” тәлим бағдарында оқыў процесслерин илим хәм ислеп шығарыў менен үнемли интеграциясын тәмийинлеўге қаратылған хызметин шөлкемлестириў.

Курс жуўмағында тыңлаўшылардың оқыў, көнликпе хәм билиминлерин хәмде компетентлигине қойылатығын талаплары:

“Жоқары тәлимнің норматив хуқықый негизлери”, “Алдағы тәлим технологиялары хәм педагогикалық шеберлик”, “Тәлим процессинде хабар-коммуникация технологияларын қоллаў”, “Әмелий шет тили”, “Системалы анализ хәм қарар қабыл етиў негизлери” модуллари бойынша тыңлаўшылардың билим, көнликпе хәм билимлерине қойылатуғын талаплары тийисли тәлим тараўы бойынша педагогалық кадрларды қайта таярлаў хәм билимин жетилистириў мазмуны, сыпаты хәм олардың таярлығы хәмде компетентлигине қойылатығын улыўма билим талаплары менен белгиленеди.

Арнаўлы пәнлер бойынша тыңлаўшылар төмендеги жаңа билим, көнликпе, билимин хәмде компетенцияларға ийе болыўлары талап етиледи:

Тыңлаўшы :

- Қоршаған орталықты қорғаў хәм экологияның улыўма хәмде жеке тәрәплерин;

- қоршаған орталықты қорғаў мәселелери тарийхын;

- хәзирги жағдай хәм келешегин;

- Қоршаған орталықты қорғаудың фундаментал илимий-теориялық негизлерин;

- Қоршаған орталықты қорғаудың әмелий хәм инновацион аспектерин;

- Экономикалық тармақларда қоршаған орталықты қорғаудың өзине тән тәреплерин;

- Қоршаған орталық қорғауда турақлы раўажланыў идеясына өтиў себеплерин;

- түрли дәрежелерде турақлы раўажланыў процесслерин *билиўи* керек.

Тыңлаўшы :

- Өзбекистанның энергия тежеў хәм альтернатив энергиядан пайдаланыўға қаратылған мәмлекетлик сиёсатын түсине алыўы;

- республикамызда альтернатив энергия дереклерин есапқа алыў;

- баҳалаў, кадастрин жүрите алыў, баҳалаў хәм мониторингин алып барыў, экспертизалаў, олардан ақылға сай пайдаланыўдың регионаллық хәм дәўирлик тәреплерин ашып бериў;

- илимий-творчестовлық активлик көрсетиў;

- жаңа идеялар тийкарында мақалалар жазыў,

- проектлерди жаратыў хәм оларды презентация етиў;

- ҳәзирги заман педтехнологиялардан темаларға сай оқыў сабақларын алып барыў;

- тийисли бағдар бойынша интернет, хабар хәм компьютер технологияларын өзлестириў;

- шет тиллерда қоршаған орталықты қорғаў хәм турақлы раўажланыў бойынша сөйлеў хәм жазып билиў;

- ҳәр бир темаға байланыслы оқытыў методларын танлаў хәм оны әмелде қоллаў *көнликпелерине* ийе болыўы лазым.

Тыңлаўшы :

- Өз бетинше тема сабақларын ислеп шығыў;

- тәжирийбе өткериў режелерин дүзиў;

- лаборатория сабақларын шөлекмлестириў;

- экология пәнінің баслы бағдарларын ажырата алыу;
- оқыту процессінде илим-пән жетіскендіктері, жаңа ұсыныстар және үскенелерден пайдаланылу және алдағы инновациялық технологияларын қоллай алу;
- шет ел және республика ылыми журналдарына мақалалар баспадан шығару, ылыми анжумандар және семинарларда докладтар менен қатнаса алу;
- экология пәнлері тарауында лекция, әмелі, лаборатория сабақтарын алып бару және эксперименттер өткеру;
- экология пәнлері тарауында қазіргі заман талаптары тийкарында сабақтарды шөлкемлестіру;
- кең көлемде ағартушылық және тарғибаат жұмыстарын алып бару,
- проекттер таярлау, оқу әдебиеттерін жарату *билиминдеріне* ийе болуы зәрүр.

Тыңлаушы :

- тәлім-тәрбия мәселелерін шешу;
- өз үстінде іслеп, пәннің жаңа ізертлеулері оқыту системасында қоллау;
- ийелеген тәжірийбени критикалық көріп шығу қәбиліетіне, зәрүр болғанда өз қәсіптік қызметінің түрі және характерін өзгерте алу;
- экология пәнлері тарауында қәсіптік қызмет жүрیتی үшін зәрүр болған тәлім, көндікпе, билими және жеке сыпаттамаларға ийе болу;
- экология пәнлерін мектеп, лицей және орта арнаулы қәсіп-өнер орындарында оқыту шөлкемлестірудің өзінде тән тәрептері менен таныстыра билиу;
- алдағы пән-техника жаңалықтары менен танысып бару;
- алдағы хабар-технологияларында іслеу;
- аниматорлар менен іслеу;
- видео сабақтарды таярлау;

- экология пәнлери тараўыда оқыў Дәстүрлер, қолланбалар хәм сабақлықлар таярлаў *компетенцияларына* ийе болыўы лазым.

Курстың көлеми

Қайта таярлаў хәм билимин жетилистириў курси 288 саатты қурайды. Бул оқыў модули тыңлаўшыларының оқыў жүклемеси 14 саат болып соннан:

Жәми аудитория саатлар оқыў жүклемеси	-16 saat
Соннан теориялық шынығыўлар	- 6 saat
Әмелий шынығыўлар	- 6 saat
Өз бетинше жумыслар	- 2 saat

Қайта таярлаў хәм билимин асырыў бағдарының өзине тән қәсийетлери хәм актуал мәселелерден келип шыққан халда ис бағдарламада тыңлаўшылардың арнаўлы пәнлер көлеминдеги билим, көникпе хәм компетенцияларына койылатуғын талаплар өзгертилиў мүмкин.

«Экология пәнин оқытыўдағы алдыңғы шет ел тәжрийбелери»

курсына байланыслы түсиниклер хәм атамалар

Тәлим хәм тәрбия процессинлерин шөлкемлестириўде шет ел тәжрийбелери Раўажланған Европа мәмлекетлери (Германия, Англия), Азия мәмлекетлери (Япония, Кубла Корея) хәм Америка Қурама Штатлары сыяқлы мәмлекетлердиң оқыў, оқыў-методик, илимий-изертлеў процесслерин шөлкемлестириў хәм әмелде қолланыў бойынша тәжрийбелердиң тәлим системасына усыныс етилиўи.

Оқыў процессиниң норматив-хуқықый тийкарлары (тәлим стандартлары, оқыў реже, пән дәстури хәм локал хўжетлер) бойынша шет ел тәжрийбелери хәм олардың уқсас анализи.

Тәлим хызметлерин көрсетиў бойынша дүнья базары хәм шет ел тәжрийбелер.

Экология пәниниң раўажланыўына соңғы он жылда раўажланған шет ел мәмлекетлеринде хәмде республикамызда үлес қосқан тараўдың жетик алымлары хәм олар тәрөпинен жаратылған илимий теориялар. Илимий

мектептер, ашылыулар нәтийжеси, экология тарауы бойынша баспадан шыққан соңғы оқыу хәм илимий әдебиятлар анализи. Экология пәниниң шет ел халаты хәм келешектеги ұазыйпалары.

**Экология пәнин оқытыудағы алдынгы шет ел тәжрийбелери
пәнин оқытыуда хабар-коммуникация технологияларының
қолланылыуы.**

Экологиялық хабар коммуникация технологияларының сыпатламасы, түрлери. Экологиялық пәнлери тарауында системалы анализ. Экологиялық изертлеулер нәтийжесиниң системалы анализи. Системалы анализди әмелге ендириуде экология пәниниң жеке методлары. Алынған илимий изертлеу нәтийжелерин әмелиятқа ендириуде системалы жандасыу. Эмпирик илимий нәтийжелерди әмелиятқа ендириу технологиясы. Экология тарауында тәлим хәм ислеп шығарыу интеграциясын тәмийинлеуде системалы анализ.

Экология пәнин сәўлелендириуде хабар-коммуникация технологиялары тийкарында масмедиа хызмети. Авторлық Дәстүрий тәмийинлеулеринен пайдаланылған жағдауда экологиялық электрон тәлим ресурсларын жаратыу.

Модул бойынша саатлар бөлистрилиуи:

№	Темалар	Тыңлаушының оқыу жүклемеси, саат				
		Хэммеси	Аудиториядағы оқыу жүклемеси			Өз бетинше жұмысларын таярлау
			Жэми	Жумладан:		
				Теориялық	Әмелий шынығыу	
1	Кирисиу. Пәнлерди оқытыуда алдынғы шет ел тэжрийбелер пәниниң әхмийети хэм актуаллығы.			2	2	2
2	Экология пәнлерин оқытыуда шет ел тэжрийбелер			2	2	2
3.	Батыс жоқары тәлимидеги шет ел тажрийбелер хэм оның тәлимге тәсири мәселелери	6	4	2	2	2
	Жэми:	14	12	6	6	2

ТЕОРИЯЛЫҚ САБАҚЛАР МАЗМУНЫ

1-тема. Экология пәнин оқытыудағы алдыңғы шет ел тәжрийбелери пәниниң әхмийети хәм актуаллығы

(2 саат)

Реже:

1. Пәнниң экологиялық илимий системасындағы орны
2. Экология пәниниң раўажланыўына соңғы он жылда раўажланған шет ел мәмлекетлери хәмде республикамызда үлес қосқан тараўдың жетик алымлар
3. Компьютер хәм интернет технологияларының модерин методларында оқытыў процесслери.

2-тема: Экология пәнлерин оқытыуда шет ел тәжрийбелер

Реже:

1. Лектор хәм сабақ ортасындағы қатнас
2. Сабақты оқытыў хәм лекциясыз өзлестириў өзгешеликлери.
3. Лекция, оқытыўы, студент, лекция тексти хәм китапхана
4. Студент, китапхана хәм жәрдемши материаллар.
5. Өзбетинше өзлестириў хәм күтилген нәтийже.

3-тема: Батыс Жоқары тәлимдеги алдыңғы шет ел тәжрийбелер хәм оның тәлимге тәсир мәселелери

Реже:

1. Сабақ ўақтында оқытыўшының орны хәм сабақты шет ел тилинде алып барыў.
2. Сабақларды өзлестириў процесси хәм сыпатында “Academic Freedom”ның орны хәм өзине тән қәсийетлери хәм биздеги тәлим системасына қолланыўдың өзине тән өзгешеликлери.

ӘМЕЛИЙ ЖУМЫСЛАР ТЕМАЛАРЫ

1-тема: Экология пәнлерін оқытыуда информация тәлім системасында қолланыу тийкарлары

- 1.Мультемедия хәм экологиялық тәлім.
- 2.Тәлім хәм интернет, онлайн байланыс қуралары.
- 3.Википедия хәм интернет мағлыұматлары хақықыйлығы юридик хәм илимий тийкарлары.

2-тема: Экология пәнлерін оқытыуда шет ел тәжрийбелерін өзлестириу өзгешеликлері

Раұажланған Европа мәмлекетлері (Германия, Англия), Азия мәмлекетлері (Япония, Кубла Корея) мәмлекетлерінде экология пәнлері тараұында оқыу, оқыу-методик, илимий-изертлеу процесслерін шөлкемлестириу. Оларға тән алдынғы илимий хәм тәлімлик тәжрийбелерін экология тәлімине қолланыу

3-тема. Батыс жоқары тәліміндегі алдынғы шет ел тәжрийбелер хәм оның тәлімге тәсир мәселелері

Талабалар ушын усыныс етиуши пәнлер өзгешеликлері. Қәнигелик пәнлеріні студент таманынан таңлау. Оқытыушы хәм сабақ сыпаты. Талабаның сабақ сыпатына қатнас критериялары. Студенттің өзлестириуі лазым болған сабақларды таңлаудағы өлшемлер. Оқытыушы хәм тыңлаушы пайдаланыуы ушын оқытыушы лекциялар топلامы.

ТЕОРИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛЛАР

1-лекция

Кирисіу. Пәнлерди оқытыуда алдынғы шет ел тәжрийбелер пәниниң әхмийети хәм актуаллығы.

Реже:

1. Пәнниң илимий системадағы орны машқалалары. Объективлик.
2. Экологиялық машқалалардың хәзирги заман түсиниги
2. Информацион технологияларының оқытыу процессиндеги орны.

Таяныш сөзлер: экология, экологиялық сиясат, геоэкология, социал экология, заманагөй технология.

Экологиялық машқалалар соңғы 20 әсирдиң басларынан хәўеж алды. Бұған себеп жер шарының тәбийий ресурсларынан социал-экономикалық жағдайды жақсылау барысында халық хожалығында пайдаланыу жоқары дәрежеге жетти.

Инсаният раўажланыуының хәзирги басқышта жәмийет хәм тәбият пенен өзара қатнаслары сиясый шөлкемлер, шешиўге халықаралық шөлкемлер, миллий хукметлер, дунья жамаатшилиги кең көлемдеги итибарды елде көбрек өзине тартпақта. Бундай итибардиң күшейиуи илим хәм техника раўажланыуының экологиялық ақыбетлерге кең көлемли социал жақынласыу зәруряты менен байланыслы.

Бүгинги күнде анық, илим-техника раўажаланыу жақын келешегинде хәр түрли социал шараятларда әмелге асырылады. Соның менен бирге, илим-техника кирзисиниң ақыбетлери көп тәрәптен барлық мәмлекетлер ушын умумийдир, қоршаған орталықты қорғау, илмий тийкарланған экологиялық сиясатты ислеп шығыу машқалаларын шешиўге улыўма инсаний жақынласыуды талап етеди. Экологиялық сиясат дегенде мәмлекетлердиң «тәбият-жамийет» системасындағы өзара қатнасларын тартипке салыуды ең

қолай хәм натийжели әмелге асырыўға бағдарланған искерлигин тусиниў лазым. Турли социал системаларда тәбият хәм жәмийет өзара қатнасларының ыызамлары, шараятларын хәм формалыныўы, сондай-ақ өзара байланысларын қолайластырыў хәм оларды басқарыўды үйренетуғын сиясий экология бундай сиясаттың илмий услубий базасы есапланады. Экологиялық сиясатты ислеп шығыўда хәзирги заман билимлери барлық тармақларының ўәкиллери қатнасады. Усы сиясат мәмлекеттиң басқарыўға тийисли қарарларында өзиниң жәмленген көринисин табады.

Хәзирги ўақытта экологиялық билимди ислеп шығыўда дүньяға тийисли тәжрийбе топлаган. Қағыйда болып қалғандай, ол мәмлекет хәм оның жерлердеги орайлық, жергиликли, ислеп шығарыў, жамаат хам басқа дарежелердеги органларның тийқарғы үш тараўдағы тәртипке салып турыўшы искерлигин өз ишине алады. Бул тараўға жәмийеттиң қоршаған орталықтағы тәбийй орталық пенен бар болған хәм потенциалы өзара қатнасларға байланыслы:

-бириншиден, бул тәбиятты «консерватив» қорғаў, яғный қорықханалар аймақлары, миллий бағлар хәм тоғайлар, биосфера қорықханалары хәмде хожалықлар машқаласынан шығарылған тәбиятты қорғаў объектларин ихтиятлаў, сондайқ өсимликлер хәм хайўанат дүньясын тәбиййй халатында сақлаўдың шөлкемлестириўшилиқ хуқықый илажларын ислеп шығыў;

-екиншиден, тәбиятты қорғайтуғын ресурслардан ақылана пайдаланыў, тәбияттаги экологиялық тең салмақта есапқа алып, аймақларни, щийки заттың энергия дереклерден пайдаланыў сүўретлерин карталастырыў, пайдалы қазылмаларды қазып алыўды тәртипке салыў хәм басқалар;

-үшиншиден, суў, хаўа хәм жерди қорғаў, шаўқым хәм радиацияға қарсы гүрес, шығындысыз ислеп шығарыўды шөлкемлестириў, халықтың дем алыўы ушын қолай шараятлар жаратыў хәм т.б. өз ишине алады. Сондай етип, экологиялық сиясат бул жәмийет хәм тәбият жүдә хәр қыйлы өзара қатнаслардың халатына басқарыўдың қурамалы хәм комплексли механизми сыпатында көринеди.

Базар қатнастарына өткен сайын инсан хуқықларның жаңадан қурамлық бөлімлері экологиялық хуқықты алдыңғы орынға шығармақта. Батыстың кишкене мәмлекетлерінде пуқаралардың қолай қоршаған орталықта, экологиялық тең салмақта саклаўға болған хуқықы мәселелерине жүдә абайлы қатнаста болады. Бул мәмлекетлердің 1975 жылдан кейин қабыл етилген барлық конституцияларында сол хуқық хақында туўрыдан туўры яки жанапай жазып койылған хәм ол тийисли социаллық тәрәплер менен тәмийинленеди.

Экологиялық сиясатты социал-экономикалық сиясаттың көринислеринен бири деп айтыў мүмкин. Ол тийисли ислеп шығарыў түри, жәмийет өмири социал-экономикалық формалары хәм шахс факторларына тийкарланған жәмийет пенен тәбият ортасындағы өзара байланысларын таңлаў хәм әмелге асырыўға бағдарланған болады.

Экологиялық билим стратегик мақсетинде гөзлейди, яғный жәмийет хәм тәбият өзара қатнастарын муўапықластырыў хәмде адамлар турмысы хәм мийнетиниң қолай табиий шараятларын тамийнлеў, сондайақ, тәбияттан пайдаланыўдың ол ямаса бул бағдарларын қурамаластырылған ўазыйпаларын шешеди.

Экологиялық билим алым хәм қәнигелер, мәмлекет хәм жәмәәт шөлкемлерниң жәмленген идеясы менен ислеп шығылған хәм ызамлар хәмде муғдарларын белгилеўши хўжжетлерде жәмленген.

Экологиялық билимди ислеп шығыў ызам қағыйдалар комплексине негизленеди. Бул жәмийетти раўажландырыўдың анық, ишки хәм сыртқы шараятларын хәм оның тек имканиятларын есапқа алыў, инсан хәм тәбияттың өзара тәсири процессинде социал ислеп шығарыўдың белгилеўшилиқ әхмийети, жәмийет өмириниң экологиялық хәм басқа тарәплери бирлиги, экологиялық ўазыйпалардың хожалық ақылана жүргизиў имканиятларын тәмийнлеў, үзликсиз раўажланыў зәрүрjаты менен уйғынластырыў сыяқлылардан ибарат.

Шубхасыз, экологиялық жағдайдың кескинлесиуінде илим хәм техника тасир көрсетиуин айтыу менен бирге келесиде бул ұазыйпа жақсыланыуда оның роли үлкен екенлигине жетерли баха бермесликте мүмкин емес. Бирак бул халат сол жәмийет көлеминде жәмийетлик орынларында әмелге асыратуғын сиясат, өз сиясатын әмелге асырыуда олар қолланатуғын методлар олар гөзлейтуғын мақсетлер хәм т.б көлеминде жүзеге шығады.

2. Экологиялық машқалалардың хәзирги заман түсиниги

Илим хәм техниканың ең соңғы жетискенликлери менен қуралланған адамлардың тәбиятқа қатнасын пу'ткиллей өзгерип кетти. Ол хәзир қоршап турған орталықтың тиршилик етиуине кәуип туудырып атыр. Усыған байланыслы соңғы жыллары “экологиялық дағдарыс”, “экологиялық пацқылық”, “экологияластырыу”, “экологиялық машқалалар”, “экологиялық сиясат” атлы х.т.б соларға уқсаған жаңа терминлер пайда болмақта. Олар тууралы газета хәм журналларда жийи-жийи мақалалар жәрияланып радио-телеведениеден арнаўлы еситтириулер, көрсетиулер шөлкемлестирилмекте, илимий китаптар жазылып, халықаралық конференция хәм симпозиумлар өткерилмекте. Бул тәбийий. Өйткени хәзирги ўақытта қоршап турған орталықты қорғау мәселеси менен көплеген халық аралық шөлкемлер шуғылланады. БМШ экспертиниң көрсетиуи бойынша жер бетиниң 30% майданы шөлистанлыққа айналыудан зыянланған. Бундай майдан жылына 6 млн гектарға көбейеди. Планета тоғайларда қорқынышлы аўхалда. Африка еллери уўлы затларды көплеп төгетуғын хәм ядролық шығындыларды сақлайтуғын хәм ядролық шығындыларды сақлайтуғын патаслы орынларға айланбақта. Көпшилик елдерде санаат шығындылары ашық теңизлерге туурьдан туурь тасланып атыр. Булардың ақыбетинен қылтамақ кеселлигиниң ареаллары тумлы туска тарқалмақта. Бизиң республикамызда да соңғы жыллары экологиялық шараятлардың

кескинлесіуіне байланысly халықтың ден саулығы төменлеп, аналардың хәм балалардың өлиушилиги өсип кетти. Көллерге патас суулардың келип ту'сиуіне байланысly дәрйалардың сууалмаларында топланған тири мақлуқлардың 90% иниң тиришилик етиу уқыплылығы пәсейди, олардың көпшилги хәттеки өлип қалды. Арал аймағында пайда болып атырған антропогенлик өзгермелер хәр турли экологиялық машқалаларды олар тек бугинги жасап атырған әуладқа ғана зыянын тийгизип қоймастан, келешек әуладларға да қысыумет көрсетеди. Сонлықтан бизиң дәуиримизде пайда болып атырған экологиялық жағдай пу'ткил адамзат ушын оғада кәуипли. Өйткени ол тек экологиялық тең салмақлықты хәдден тысқары бузыу салдарынан емес, ал жәмийетимизде социаллық экономикалық өзгермелерди у'лкен масштабта әмелге асырыудың хәм әскерий сясатты бир тәрәплеме алып барыудың нәтийжесинде пайда болды. Сонлықтан бу'гинги ку'ни экологиялық машқалалар пу'ткиллей адамзаттың, хәтеки бир инсанның машқалаларына айналды. Бул хәзирги экологиялық машқалалардың ду'ня жу'зилик машқалаға айналғанлығын, олардың миллий шегарасының жоқ екенлигин көрсетеди, барлық еллердиң халықларын ку'шти қаржыны хәм материаллық ресурсларды бирктириуға шақырады. Себеби биосфера пу'ткил адамзат ушын ортақ, ол адамлардың бирден бир жасайтуғын орны. Усыған байланысly адамлардың тәбиятқа қатнасларын тәртиплестириу мақсетининде бир қатар социаллық-экономикалық, экологиялық тәрбиялау х.т.б. усыларға уқсаған у'лкен мәселлелерди шешиу керек.

Соның ушында елимиздеги ауыр экологиялық жағдайларды жақсылау бойынша, жәнәде қоршаған орталықты қорғау мақсетинде Республикамызда қабыл етилип нызамлықларды иске асырыуда да экологиялық жақтан сауатлы хәм жоқары квалификациялы жұмыслардың, кадрлардың зәру'рлигин есапқа ала отыра, жоқарығы оқу орынларының бакалавр хәм магистратураларында улыуа экологиялық машқалалар теориясының негизлери бойынша арнаулы курсти өтиу бугинги ку'нниң талапларына

мууапық келеди. Ҳәзирги ўақытта адамлардың хожалық искерлигинен келип шыққан қоршаған орталықтың өзгеріуине тек ғана илимий жәмийецхиликтің кеўлин емес, ал халықтың кең қатламын тартпақта. Бундай процесслерди изертлеў коплеген еллерде өткерилмекте. Адамлар тәрeпинен бузылған орталықты изертлеў хәм оның менен гу'ресиў жоллары ЮНЕСКО нын", Адам хәм биосфера" жойбарында назерде тутылған. Онда биринши планға экологлардың жұмысы киреди. Атап айтқанда биосфераның барлық тири ресурсларын унемли пайдаланыўда хәм қорғаўда экология тийкарғы база болып турыўы керек. Илимий-техникалық революция дәуиринде жәмийеттиң техникалық кушиниң алға илгерлеўшилиқ өсиўине хәм тәбийий ресурсларды жигерлик пенен пайдаланыўында адамлардың жасаў орталығын хәм жағдайын сақлаў биологиялық ресурслардың қайта тиклениўин тамийинлеўдеги гамхорлық биосферадағы процесслерди жеделлик пенен басқарыўды талап етеди. Бул машқаланы шешиў комплексли болып, тәбийий хәм жамийетлик илимлердиң мағлыўматларына тийкарланған болыўы керек. Сонлықтан бул тек ғана аралық илимлердиң келисип ислеўлеринде иске асады. Булардың барлығы өзлериниң бирге жасаўы ушын керек болған белгили жағдайды талап етеуғын экологиялық системаға (экосистема) биргеди.

Экосистема бир-бири менен хәм қоршаған орталық пенен өз-ара байланысқан белгили турлердиң популяциясынан пайда болған. Бул системалардың дузилисин, атқаратуғын хызметин хәм динамикасын изертлеў, басқарыў экологияның тийкарғы мазмуны. Экология жердиң тири қабатын, бир турлик хәм көп турлик бирлеспелердиң (популяциясын, биоценозларын, экосистеманы) шөлкемин хәм қәсийетлерин изертлейтуғын фундаменталлық илим болып есапланады. Ол биосфераның биологиялық ресурсларын адамлардың пайдаланыўының ики ең баслы теориялық тийкары болып хызмет етеди.

Барлық тәбийий илимлер жәмийеттиң хәм табияттың өз-ара қатнасын, машқаласын ислеп шығыў менен анаў ямаса мынаў дәрежеде

байланысly. Бирақ тек ғана экология кең манисте, оған биогеоценологияны хәм биосфера туўралы талийматты қоса есаплағанда организм усти тири системаның (популяция, бирлеспе, экосистема хәм биосфера толығы менен) пайда болыўынын нызамлылығын, функцияланыўын хәм басқарыўын изертлеўди тийкарғы ўазыпа ретинде қарайды.

2. Хәзирги заманда информатион технологиялар әсиринде биз үлкен тәжрийбеге ийе болыўмыз биз дунядағы бул бағдарлар оқытыў системасына тийисли тәжрийбелер хәм жаңа жетискенликлер өзлестирип барыўымыз зарур.

Хәзирги ўақытта дунья илимде экологиялық билимлерди жәнede өзлестириў яки жәмийеттеги инсанның орнын үйрениў хәм оның орайына инсанды қойыўға үлкен итибар каратылмақта. Экологиялық пәнлерди үйрениў хәм үйретиўдиң шет ел үлгилериде тап усы бағдарда екенлиги менен ажыралып турады. Биз усы тәреплеримизге айрықша әхмийет қаратыўымыз лазым.

Соның менен бирге усы бағдарларды оқытыўда компьтер хәм интернет технологияларының заманагөй услубларынан кең пайдаланыўда тек шет ел илмине тән болып, олардың керекли тәреплеринен пайдаланыўымыз лазым.

Бугунги күнде, әсиресе, шет елдиң жекке мектеплеринде хәм қәнигелескен мектеплерде оқыўшыға жақсы сабақ бериў ушын жүудә үлкен имканиятлар жаратылған.

Айтайық методлар, виртуал лабараториялар, компютер технологиялары.

Бирақ ўақыт мәселеси талабалар ушын жүдә кымбатлы болғанлығы себепли оқытыўшылар түрли жаңа идея қуралларында талабаларға жаңа экологиялық тәлиминен билим бериўге хәрекет етеди. Әсиресе жас педагоглар жүдә көплеп жаңа хәрекетлер искерлигинде авторларға айланыўы мүмкин. Мәселен алымлардан бири өзиниң докторлық диссертациясын тап сондай пәндеги интенсив оқытыў методлары анализине бағышланған.

Оқытыўдың шет ел тәжрийбесинде ўақыт ең зәрүр нәрсе есапланады. Оқытыўшылардың зәрүр ўазыйпаларынан бири қияслаў, талабаларын

қызықтырыу үшін түрлі методларды раўажландырыу хәм үйрениудин нәтийжесин имканы болғанша эффективин көрсетиуи мүмкин.

Кеннес Ненсон (Kenneth T. Henson) өз изертлеулеринде оқытуудың бир неше техникасыни жаратады. Ол методларды қыяслау процессинде қайсы методларды ең нәтийжели метод сыпатында алыу мүмкинлиги ҳақинда төмендеги пикрлерди айтады: Әдетте хәр қандай методтың бир мақсетте қолланылыуы әлбетте жақсы мәселен түсиниу, аңлау, бирақ хәмме нәрсе ушын ең жақсы методты табыу мүмкин емес. Мәселен, бир метод бир талаба ушын пайдалы болыуы мүмкин бирақ екинши талабаға тап усындай жандасыу менен нәтийже көрсетип болмаслығы мүмкин. Методлар таңлаудың тийкарғы факторы бул талабаларды түсиндириу хәм аңлауға хизмет ететуғын қурал сыпатында қарау³.

Қадағалау сораўлары:

1. Шет ел оқытуу тәжрийбеси өзгешеликлерин тәрийплеп берин.
2. Шет ел илими тәжрийбелери нелерден ибарат?
3. Заманагөй технологиялардың оқытуу процессиндеги орны қандай?

Сораўларға жуўаплар

1. Хәзирги заманда информатсион технологиялар әсиринде биз үлкен тәжрийбеге ийе болыуымыз биз дунядағы бул бағдарлар оқытуу системасына тийисли тәжрийбелер хәм жаңа жетискенликлер өзлестирип барыуымыз зарур.
2. Кеннес Ненсон (Kenneth T. Henson) өз изертлеулеринде оқытуудың бир неше техникасыни жаратады. Ол методларды қыяслау процессинде қайсы методларды ең нәтийжели метод сыпатында алыу мүмкинлиги ҳақинда төмендеги пикрлерди айтады: Әдетте хәр қандай методтың бир мақсетте қолланылыуы әлбетте жақсы мәселен түсиниу, аңлау, бирақ хәмме нәрсе ушын ең жақсы методты табыу мүмкин емес.
3. Методлар таңлаудың тийкарғы факторы бул талабаларды түсиндириу хәм аңлауға хизмет ететуғын қурал сыпатында қарау.

Пайдаланылган әдебиәтлар:

1. Elaine Showalter: Teaching Literature. Blackwell Publishing Ltd, 2003.
2. Robert E. Slavin: Educational Psychology: Theory and Practice. 11th ed. Pearson Education Ltd. 2010.
3. Mario Klarer: An Introduction to Literary Studies. 3rd ed. Routledge, 2013.
4. Tom Kubiszyn and Gary D. Borich: Educational Testing and Measurement: Classroom Application and Practice, 11th Edition. John Wiley and Sons, Inc.2009.
5. Arthur Hughes: Testing for Language Teachers (Cambridge Language Teaching Library), 2nd Edition. Cambridge University Press. 2011.

2-Лекция

Экология пәнин оқытыуда шет ел тәжрийбелери

Реже:

1. Жана методлар турлери
2. Германия тәлими хаккында
3. Қубла Кореяда жоқары тәлим хаккында

1. Оқытыў методы англиз тилинде баспаға шыққан методикға тийисли терминлер сөзлигинде метод - мақсетке ерисиў курал яки процесси (a procedure or process for attaining”) яки мақсетке ерисиўдиң ситемалы процедурасы сыпатында қарайды) Henson метод турлерин лекция, стимуляциялы ойынлар, кейс стадиялар сыпатында көрсетеди.

Хенсениң тәрийп бериўинше методология бул методлар жыйындысы есапланады. Методология методлардың улыўма жыйындысы, процедуралар, ислеў концепциялары, бир мақсетти орынлаўдағы машқалалар шешимин табыўдағы курал.

Бүгинги күнде шет ел тәбийий тәлимди оқытыў методлары дәстүрий хәм дәстүрий емес методларға тийкарланады.

Тәлим системалары түрли мәмлекетлер Жоқары оқыў орынларында хәр қыйлы. Мәселен, Германия тәлим системасында кәсип өнер тәлими зәрүр әхамийетке ийе, себеби жоқары тәжрийбели жұмысшыларға болған талап күшли болып. Толық есмес орта мектепти питириўшилердиң 20% кәсип өнер тәлими системасында билим алыўды даўам етеди. Әсиресе оқыў мүддети 3-3,5 жылды қурайды. Оқыў 3 басқыштан ибарат болып, биринши жыл тийкарғы кәсип өнер тәлими бериледи. Буған оқытылатуғын кәсипке тийисли арнаўлы пәнлерден теориялық тийкарлар берилип, ири карханаларда әмелий жұмыслар өткизеди. Еки жыл даўамында арнаўлы кәсип өнер тәлими бериледи¹. Оқыўшының биринши жылдан екинши жылға өтиўде сынаў имтиханлары өткерилип, оқыўды даўам етириўи жаслар таңнлап алынады. Үшинши жылы даўамында арнаўлы кәсип өнер тәлим жәнеде

¹ Mario Klarer: An Introduction to Literary Studies. 3rd ed. Routledge, 2013.P.31

тереңлестіріліп барылады. Питкеріуі имтиханлары арнаулы комиссия тәрәпинен қабыл етиледі. Комиссия ағзалары қарханалардың жетекші қәнигелери, Федерал Жерлердеги санаат палатасы, өнерментшилик палатасы ўәкиллеринен дүзелген. Онерментшилик мектеплеринин дипломлары жоқары оқыў орынларына кириў ушын хуқық бермейди. Буның ушын 1 жыллық таярлаў курсларын тамамлаўды талап етиледі. Оқыўға қабыл етилген имтихансыз, мектеп тәлими туўрысындағы хужжетке тийкарлама әмелге асырылады⁴.

Жоқары мектеп өз-өзин басқарыў хуқына ийе. Жоқары оқыў орны штаттағы ректор яки бир неше жылға сайланған Президент басқарады. Өз-өзин басқарыўда ўазыйпалары анық бөлистірилип берилген бир неше гуруппалардың басқышпа-басқыш қатнасы принципине әмел етиледі. Мәмлекетте қәнигелигин жетилистиргенлерди хошаметленеди хәм оның ушын хәр жылы 5,5 млн. марка қәрежет ажрытады. Қәнигесин асырыў курсларында оқыў дәўринде тыңлаўшыларға қәрежет пенен финанслық жәрдем бериледи. Тийкарынан жұмыссызлар өз қәнигесин жетилистириў имканиятларынан көбирек пайдаланылады хәм соның менен жұмыс табыў жоллары тезлеседи. Ярым жыл даўамында қәнигесин асырған жұмысшылардың 75% жұмыс пенен тәмийнленеди. Пуқаралардың билим дәрежелерин асырыўда актив қатнасады.

Өткен әсир басларында Вильгельм фон Гумбольдт прусс университетлерин жаратты, соннан бери “Изертлеў хәм оқыў бирлиги” олардың өмир принципларине айланып қалған. Жоқары оқыў орынлары изертлеўлеринин тийкарғы бағдары - фундаментал әмелий изертлеў болып, оларға басқа илимий- изертлеў институтлары, санаат лабораториялары жақыннан жәрдем береді.

Mario Klarer: An Introduction to Literary Studies. 3rd ed. Routledge, 2013.P.31

Robert E. Slavin: Educational Psychology: Theory and Practice. 11th ed. Pearson Education Ltd. 2010.P.49

Arthur Hughes: Testing for Language Teachers (Cambridge Language Teaching Library), 2nd Edition. Cambridge University Press. 2011.P.36

2. Германия тәлими өзине тән бағдарда, жүдә қурамалы системаға ийе. Соның менен бир қаторда хәзирги ўақытта Германияда тәлим системасын раўажландырыў жолында жаңа излениўлер алып барылмақта.

Германия жоқары тәлим системасы жоқары оқыў орынлары түрлеринин көплиги менен парқланады. Германияда жәми 383 жоқары оқыў журты болып, олардан 103 университет, 180 әмелий пәнлер жоқары оқыў орынлары есапланады. Биринши жоқары мағлыўматты алыў жақын күнлергедейин немислер ушында, шет ел талабалар ушын бийпул еди. 2007 жылдан берли базы жоқары оқыў орынлары талабалары хәр семестрге 500 евродан төлеў кереклиги белгиленеди (инфляцияны есапқа алып өсип бармақта.)

Батыс Европа Федерал жерлеринде мүддеттен узақ оқыпатырған талабалар оқыўы ушын пул төлейди. Тәлим системасындағы бул илажлар нызам бойынша жолға қойылған.

Жоқары оқыў орынларының көплиги мәмлекет қарамында хәм хүкмет тәрәпинен қаржыланады. 383 жоқары оқыў орынларынан 69 жекке меншик. Жоқары оқыў орынларына кириў имтиханларисыз қабыл етиледди, абитуриент ушын ең зәрүр мектеп ямаса гимназияда питириўши имтиханларын нәтийжели тапсырыўы. Көрнекли қәнигеликлерге оқыўға қабыл етилиўде абитуриент мектеп аттестатинының орташа балы шешўши әхамийетке ийе.

Германияда илимий-изертлеўлер университетлер хәм илимий шөлкемлер хәмде корпоратив изертлеў орайларында алып барылады. Университетлердеги илимий изертлеўлер федерал бюджет, ФЕ бюджети тәрәпинен хәм шөлкемлер ажыратқан қәрежетлер есабынан қаржыландырады. Германияда илимий-изертлеўлер сондай ақ, 4 кең көлемли илимий шөлкемлерде алып барылады. Булар Макс Планк жәмийети, Гельмгольц жәмийети, Фраунгофер жәмийети хәм Лейбниц жәмийетлер есапланады. Макс Планка жәмийетинде 13000 хызметкер ислейди, оннан 5000 алымлар болып, жәмийеттиң жыллық бюджети 1,4 млрдты қурайды. Гельмгольц жәмийетинде 26,5 мың хызметкер ислейди, оннан 8000 алымлар болып, жәмийеттиң жыллық бюджети 2,35 млрдты қурайды. Фраунгофер жәмийетинде 26,5 мың хызметкер ислейди, жәмийеттиң жыллық

бюджети 1,2 млрдты курайды. Лейбниц жәмийетинде 13,7 мың хызмет ислеиди, жәмийетниң жыллық бюджети 1,1 млрдты курайды.

Университетлар бир жылда илимий изертлеўлерге 9,2 млрд евро сарыплайды.

Ири немис хәм шет ел компаниялары Германия аймағында изертлеў орайларын каржыландырыўды қоллап-қуўатлайды.

Германия университетлери талабалары үйретуғын пәнлер хәм сабак кестесин өзлери таңлайды, ямаса хәр бир семестр ушын жекке дәстүр дүзиледи. Оқыў жылы 15 октябрден басланып, 2 семестрден ибарат. Хәр бир семестр ақырында талаба өзи қатнаскан арнаўлы курс хәм лекцияларының арнаўлы сертификатын жыйнайды, сертификатлардың керекли санын топлағаннан кейин имтихан тапсырыўға рухсат сораиды.

Жоқары оқыў орынларының екинши типі - арнаўлы жоқары мектеблерде оқыў системалы шөлкемлестирилеген. Бунда талабалар анық оқыў режеси хәм имтиханлар кестесине әмел етеди, сол барыста жоқары тәлимди 4 жылда тамам етиўи мүмкин.

3. Қубла Кореяда жоқары тәлимге нәзер саламыз. Бул мәмлекетте жоқары мағлыўматқа ийе болыў хәр бир корейс пуқарасының кейинги жетискенлиги ушын жүдә үлкен әхамийетке ийе. Соның ушында бул мәртебели тәлим орынларына оқыўға кириўге болған талап үлкен. Қубла Кореяда итибар көбирек математика, корейс тили хәм инглиз тиллерине, экологиялық пәнлер, анық пәнлерге хәм жәмийет пенен байланысly пәнлерге қаратылған.

Қубла Кореяда төмендегише тәлим орынлары түрлери бар:

- Коллеж хәм университетлер (жекке меншик хәм миллий, мәмлекетке тийисли);
- Индустириал университетлер;
- Педагогика институтлери;
- Сыртқы университетлер;
- Ашық университетлер.

Қубла Корея тәлим системасының барлық буўынларында болғандай, жоқары тәлим тараўында терең илгерлеўлер алып барылған. Мәмлекетте

тәлимди раўажландырыў хәм раўажландырыўға тийисли кабыл етилген нызамлар хәм крeteria хўжетлерин жоқары тәлимди конкуренцияға таярлаў, университет тәлимин раўажландырыўында изертлеўлер көлемин кеңейтириў, питкерий мектеп тәлими хәм әмелий қәнигеликлерин күшейтиў, университетлердиң жергиликли санаат пенен байланысын жақсылыў, санаат талапларына жуўап беретуғын қәсиплик тәлимди раўажландырыў, мектеп пенен ислеп шығарыў ортасындағы байланысларды беккемлеў, социал кем тәмийнленген хожалықлар хәм исшилер ушын қәсиплик тәлимди күшейтириў, жоқары тәлим ушын өспиримлер имканиятларын жақсылыў, хабар әсиринде тәлим басқарыўы хәм оны қаржыландырыў халық аралық тәлим алмасыўын беккемлеў сыяқлы актуал мәселелине үлкен итибар қараталады.

Кореяда жоқары тәлим орынларына кабыл етиў қатты бақлаў астында болып, хәр бир даўагердиң мәлим бир коллеж ямаса университетке муўапықлығы талабаның тәлимди өзлестириў қағыйдалары хәм стандартластырылған миллий тест нәтийжелери арқалы белгиленеди. Мәмлакетте тек сыртқы жоқары оқыў орны - Сеулдеги сыртқы университет өзине тән әхамийетке ийе. “Ашық университетлер” диң ўазыйпасына соған уқсас болып, оларға ислеп шығарыўда ислепатырғанлар ғана кириўи мүмкин, оларда кириў имтиханлары жоқ. Қубла Кореяда коллежлердиң тийкарғы ўазыйпасы тәжрийбели жумысшылар ямаса бүгин мекеме хызметкерлерин таярлаў болып табылады. Талаба коллежди питкергеннен кейин, теориялық тәрәптен бирден университеттиң екинши ямаса ушинши курсына кириў ушын хәрәкет етиўи мүмкин. Соның менен бирге арнаўлы өтиў имтиханын тапсырып, басқа қәнигелик бойыншада кириўи мүмкин.

Бакалавриат. Оқыў мүддети 4 жыл. Талабалар 140-150 кредит саат әтирапында билим алады. Медицина тараўында оқыў 6 жыл даўам етеди хәм 180 кредит саат оқыйды. Оқыў тамам болғаннан соң, бакалавр дәрежесин алғанлығы ҳаққындағы диплом бериледи. Типик белгили корейс университетлери қурамында 10 нан 20 ға шекем факультетлер бар. Факультетлер американша термин менен “колликлар”, яки корейсше “тэхак”

деп аталады. Кореяда оқыу процессине хабар технологияларын пайдаланыуда айрықша итибар бериледи. Нәтийжеде Кубла Корея дуньяда өз мектеп хәм тәлим орынларында компьютер хәм интернет пенен толық тәмийнленген екинши мәмлекетке айланды.

Магистратура. Оқыу мүддети 2-3 жыл. Оқыу соңында талабалар диссертация жақлайды. Медицина тарауында талабалар Медицина мектебинин барлық талаптарын орынлап, миллий имтихан тапсырады. Оқыу ақырында магистрлик дәрежеси бериледи.

Докторантура. Оқыу мүддети 3-4 жыл. Оқыу соңында докторлық диссертациясы қорғалады, аўызеки ямаса қәнигеге тән имтихан тапсырылады.

Канадада жоқары тәлим мәселелери төмендегише: бүгунги күнде 90 га жақын жоқары оқыу орынлары болып, олардың көплиги университетлер. Олардың тийкарғы бөлими мәмлекетлик орынлар. Диний бағдардағы айрым меншик оқыу орынларыда бар. Бул ики мәмлекет тилине ийе болған мәмлекеттеа хүкмет барқа өз пухараларының тәлим дәрежесин раўажландырыу туўрысында ғамхорлық етеди. Университетлердин айрымларында тәлим инглиз, айрымларында француз тилинде, айрымында болса (Оттава университетинде) еки тилде шынығыулар алып барылады.

Bachelors Degree - жоқары тәлимнің басланған басқышы болып есапланады. Бул дәрежени алыу ушын барлық провинцияларда оқыу мүддети 3-4 жыл. Соның 4 жыл ишинде талаба 20 пәнди үйрениуи хәм тапсыруи لازم. Оларды ярымы болажақ қәнигелер бойынша болса, ярымы қәлеуине гөре университетте оқытылатуғын пәнлерден таңланады. Университетлер бакалавр дәрежесин бериуи Undergraduate Programs хәмде магистр хәм доктор дәрежесин бериуи Graduate Programs дәстүрлери тийкарында билим береді. Магистр дәрежесин алыу ушын 1 жылдан 3 жылға дейин оқыу, изертлеу тийкарында диплом жумысын жазыу керек болады.

Оқыу жылы сентябрдин биринши сейшенбисинен басланады хәм июнның ақырында тамамланады. Оқыу жылы үш семестрге бөлинеди. Шет еллик талабаларға университет аймағында ислеу хуқықы бериледи.

Оқыу хэм жасау АҚШ тағыдан 2-3 мәрте арзан. Канада жоқары оқыу орынларын питирген талабаларға бул жерде жумысқа жайласуу имканиятыда үлкен әхмийетке ийе.

Канада жоқары оқыу орынлары абитуриентларге талапты өзлери белгилейди. Айрым жоқары оқыу орынлары шет елликлердин дипломларын есапқа алса, айрымлары тән алмайды, бул жерде оқыу ушын таярлау курсларында оқыуға тууры келеди. Хәр қандай халдада тилден -TOEFL (550 балдан) ямаса IELTS (5,5 балдан) тестин тапсырууы шәрт. 18 жастан оқыу мүмкин.

Канада тәлим системасынын өзине тән өзгешелиги онда so-op programs барлығы болып, бул дәстур тийкарында оқыу қәнигелик бойынша ислеу имканиятын кеңейтиреді. Сессияларды жақсы тапсырған зийрек талабаларды компаниялар жумысқа усыныс етеди. Талабалар оқыу менен бирге өз тарауы бойынша жумыс пенен де шуғылланады. Усындай so-op programs себепли көплеп талабалар дәслепп уақтынша, кейиншелик болса барха жумыс орынларын табады. Шет ел талабалары кәсиплик тәжрийбе үйрениу ушын университетти тамам еткенен соң 1 жыл дауамында ислетиу имканына ийе болады.

Мысал ушын Бельгия жоқары тәлими өзиниң ески дәстурлерине ийе. Оқытыу процесси хэм замагөй илим-пәнди рауажландыруудың зәрүр бағдарлары бойынша фундаментал хэм әмелий изертлеулерди өткериу ортасындағы байланыслық Бельгия тәлим системасы ушын дәстурий есапланады. Бельгияда оқыуды таңлау процессинде итибарды, тийкарынан, ислеп шығаруу (мәселен, технологиялар) хэм бизнес (халыкара бизнес, экономика, басқаруу, хуқық, финанс хэм басқа)лар менен байланыслы болған дәстурлерге қаратыу керек болады. Бунда, әлбетте, тәлим алып барылатуғын тилди билиу туурысында дәлийллер болууы керек. Бельгиядағы тәлим халықаралық бизнеске бағдарланғанлығы жоқары оқыу орынлары ппиткериушилери ушын үлкен имканият береді.

Бельгия тәлимине француз, филианд хэм немис жәмийетлери жууапкер 6 жастан 16 жасқа шекем кечки мектептерде 18 жасқа шекем болған барлық балалар ушын тәлим мәжбурий хэм бийпул. Сауатсызлық дерлик жоқ.

Бельгиялықтар балаларының ярымы меншик, көпшилиги католик черкеулерге тийисли болған мектептерде билим алады. Барлық меншик мектептер мәмлекет тәрәпинен жәрдем берилетуғын қәрежет - субсидия менен тәмийленеди.

Қадағалау сораулары:

1. Жана методлар турлеринен a procedure or process for attaining методы қандай?
2. Германия тәлими хаккында қандай өзгешеликлер бар?
3. Қубла Кореяда жоқары тәлим хаккында

Сорауларға жууаплар

1. Оқытуу методы англиз тилинде баспаға шыққан методикға тийисли терминлер сөзлигинде метод - мақсетке ерисиу қурал яки процесси (a procedure or process for attaining”) яки мақсетке ерисиудиң ситемалы процедурасы сыпатында қарайды) Henson метод турлерин лекция, стимуляциялы ойынлар, кейс стадиялар сыпатында көрсетеди.

2. Германия жоқары тәлим системасы жоқары оқыу орынлары түрлериниң көплиги менен парқланады. Германияда жәми 383 жоқары оқыу журты болып, олардан 103 университет, 180 әмелий пәнлер жоқары оқыу орынлары есапланады. Биринши жоқары мағлыұматты алыу жақын күнлергедейин немислер ушында, шет ел талабалар ушын бийпул еди. 2007 жылдан берли базы жоқары оқыу орынлары талабалары хәр семестрге 500 евродан төлеу кереклиги белгиленеди (инфляцияны есапқа алып өсип бармақта.)

Батыс Европа Федерал жерлеринде мүддеттен узақ оқыпатырған талабалар оқыуы ушын пул төлейди. Тәлим системасындағы бул илажлар нызам бойынша жолға қойылған.

3. Кореяда жоқары тәлим орынларына қабыл етиу қатты бақлау астында болып, хәр бир дауагердиң мәлим бир коллеж ямаса университетке мууапықлығы талабаның тәлимди өзлестириу қағыйдалары хәм стандартластырылған миллий тест нәтийжелери арқалы белгиленеди.

Мәмлакетте тек сыртқы жоқары оқыў орны - Сеулдеги сыртқы университет өзине тән ахамийетке ийе. “Ашық университетлер” диң ўазыйпасына соған уқсас болып, оларға ислеп шығарыўда ислепатырғанлар ғана кириўи мүмкин, оларда кириўи имтиханлары жоқ. Қубла Кореяда коллежлердиң тийкарғы ўазыйпасы тәжрийбели жұмысшылар ямаса бүгин мекеме хызметкерлерин таярлаў болып табылады. Талаба коллежди питкергеннен кейин, теориялық тәрәптен бирден университеттиң екинши ямаса ушинши курсына кириўи ушын хәрәкет етиўи мүмкин. Соның менен бирге арнаўлы өтиўи имтиханын тапсырып, басқа қәнигелик бойыншада кириўи мүмкин.

³ Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching / Cambridge UK: Cambridge University Press, 2001.P.33

⁴ Arthur Hughes: Testing for Language Teachers (Cambridge Language Teaching Library), 2nd Edition. Cambridge University Press. 2011.P.41

3 тема: Батыс жоқары тәлимидеги шет ел тәжрийбелер хәм оның тәлимге тәсири мәселелери

1. Лекция оқыўшы хә сабақ ортасындағы қатнас.
2. Сабақты оқытыўшы хәм лекциясыз өзлестириў өзгешеликлери.
3. Лекция, оқытыўшыи, талаба, лекция текст хәм китапхана.

Таяныш сөзлер: лекция, текст, оқытыўшы, талаба, лекция текст, китапхана хәм жәрдемши материаллар, жекке өзлестириў.

Пәнди оқытыўдың шет ел тәжрийбеси биздеги оқытыў системасына орны менен уқсайды. Хәзирги ўақытта, шаўқымлы онынғада ийе. Усындай жаңа технологияларды оқытыў процесси тез кирип келиўи батыс мәмлекетлериндеги оқытыў усуллары хәм системасын қурамаластырыўға орны менен өзгертириўлерге алып келген.

Оқытыўшының компьютер қуралларынан кең пайдаланыўы сабақты нәтийжелилигин асырып барады. Соған қарамастан оқыўшының сабақтағы орны хәм салмағын сақлап турыўға хәмме ўақыт барлық жерде итибар қаратылады. Базы шет ел мәмлекетлерде талабалар лекцияға кирместен оқытыўшы таманынан алдыннан талабалар ушын арнаўлы таярланған лекция текст пенен танысыў арқалыда имтиқан тапсырыўлары мүмкин. Сол жағдайда талабаның мойнына үлкен мажбүрят жүклейди. Шет ел тәжрийбесине қарап хәр бир лекция ушын видеоматериаллар таярлаған болып олар лекциядадағы тексти сүўреттеги көриниси сыпатында әхамийетке ийе. Талаба сабақтан соң китапханаға барып, сол видеоматериалларды тамаша етиў орқалы сабақта алған мағлыўматларды беккемлеў имканиятын ийе.

Ахборот технологиялары тәлимнің түрли жана көринислерди усыныс етпекте, тек кейинги ўақытларда модулли тәлим системасында комплекси жақынласыў принципери күшейип бармақта. Онда түрли форма, усыллар ийкемлестрилген ҳалда жайластырылыўы аралас тәлимнің инновация сыпатында кирип келиўге себеп болды. "Blended learning" (аралас тәлим) ҳаққында сондай пиқр бар – усы тәлим бай педагогик тәжрийбеден нәтийжели пайдаланыўға қаратылған. Бундай информация презентация етиўде түрли услубтлардан пайдаланыўы, тәлимди усыныс етиўде хәм тәлим процесинде ахборот технологиялары, жекке тәрзде хәм гуруппаларда дастүрий искерлигин пайда етиўгеа тийкарланыўы мумкин. Бундай турли жандасыў талабан шаршатпайды хәм оқыўға болған мотивларин күшейтиреди. Тийкаргы мәселе - таңланған услубиятлардың өзара байланыслығын тәмийнлеў хәм кем қәрежет тийкарында жоқары нәтийжеликке ерисиў есапланады.

Бугунги кунде blended learning кундузги дастүрий тәлим хәм узақтан оқытыў тәлимнің унсирлери комбинациясы есапланып, бунда дастүрий методика хәм жаңа технологияларды уйғынластырыўға имкан жаратылады. Бул системада оқытыўшы тәлим орайында қалады хәм интернет имканиятларынан кең хәм нәтийжели пайдаланады. Blended learning узақтан оқытыў тәлимнің (Distance learning), клас ханада тәлим (Face-to-Face learning) хәм интернет арқалы тәлим (Online learning) дан ибарат.

Вебинар методи Бугин узақтан оқытыў тәлимнің және бир түри «webinar» (1998 йилда бул термин сәўбетке киритилди) технология пайда болды) Вебинар технология оқытыўды web –технология тийкарында интерактив ҳалда пайда етиўди нәзерде тутады. Бул технология тек тыңлыўшыларға информацияны жеткерийди, бәлки олар менен мулақатқа кирисиў (аўызеки, жазма) имканын жаратады, яки семинар көринисите пиқрлерди алмасыў, өз фикрди баян етиў мумкин.

Басқаша етип айтқанда интернет тармағы тийкарында пайда етилиўши тәлимиде субъект-субъект парадигмасына өтпекте.

Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching / Cambridge UK: Cambridge

University Press, 2001.P.66

Tom Kubiszyn and Gary D. Borich: Educational Testing and Measurement: Classroom Application and Practice,

11th Edition. John Wiley and Sons, Inc. 2009.P.38

Вебинар усылында сабақ семинар яки конференция Интернет арқалы бир ўақытта хәзир болған тыңлаўшылар менен аудио видео (хәм алдынғы постларда сынап өтилген көплек интерактив имканиятлар) менен жанлы алып барылып усы сабақ кейинги пайдаланыўшылар ушын жазып алыныўы мумкин бўлса-да, пүткил оқыў яки курс процессиндеги сабақлар жекке платформа көлеминде өзара тығыз байланыспайды, яки айрықша бир мәртелик сабақлар болады деў мумкин

Эвристик оқытыў методи Эвристилик оқытыў методы қоллаўда оқытыўшы оқытыўшылар менен байланыста шешилиўи зәрүр болған мәселени анықлап алады. Оқыўшылар болса өз бетинше усыныс етилген мәселени анықлаў процессинде зәрурий билимлерди өзластирип алады хәм оның шешими бойынша басқа жағдайлар менен салыстырады. Орнатылған мәселени шешиў даўамында оқытыўшылар илимий билиў методларын өзлестирип изертлеў искерлигин алып барыў көникпеси тәжрийбесин ийелейди.

Тәлим процессинде изертлеўшилер оқытыў методын қоллаўда оқытыўшы хәм оқыўшылар таманынан төмендеги хәрекетлер әмелге асырылады:

Оқытыўшы искерлиги дүзилиси

- оқыўшыларға оқыў машқаласын усыныс етиў;
- оқыўшылар менен байланыслықта изертлеў мәселесин орнатыў;
- оқыўшылардың илимий искерлигин пайда етиў

Оқыўшы искерлик дүзилиси

- оқыў машқалалары әхмийетит аңлап алыў;

- изертлеу машкаласын оқытушы хәм оқышылар менен биргеликте орнатыуда искерлик көрсетиу.

Мектеп тәлиминиң биринши басқышы - алты жыллық басланғыш мектеп есапланады. Орта тәлим басқа жағдайларда үш- еки жыллық басқыштан ибарат болып, оның дәслепки төрт жылы мәжбүрий. Биринши хәм екинши басқышларда оқышылардың шама менен ярымы улыўма педагогик таярлық, дөретиушилик тәлим алады яки техник өнерментшилик таярлықтан өтеди; басқалар болса тәлимниң улыўма курсын өтейди. Ақырғы гуруппаның ярымы оқышылары питиргеннен кейин университетке кириу хуқықын бериуши орта мектептиң жоқары басқышында тәлим алыуды даўам еттиреди.

Белгияда 7 академия хәм 8 университет бар. Белгияда жоқары тәлим қәдимги дәсрүрге ийе: биринчи жоқары оқыу орны - Лювен католик университети есапланады. Ол 1425 жылы ашылған. 1517 жылы Эразм Роттердам хам Лювенда үш тилли (иврит, латын, грек) мектепке тийкар салды хәм оның үлгиси Парижде Франция коллежи жаратылды.

1970 жылы француз тилинде сөзлесетуғын Валлония, нидерланд тилинде сөзлесиуши Ирландрия, еки тилде сөзлесетуғын Брюссель хәм немис тилинде сөзлесетуғын Германия менен шегаралас болған Валлония қаласындағы районнан ибарат 4 лингвистик аймақ мәмлекет конституциясында беккемленди.

“Кандидат” дәрежеси - 2 яки 3 жыллық таяныш тәлим алғаннан кейин бериледи. Бу 1 -цикл есапланады (кейин есе тәлимниң 2-цикли, яки қәниге (тарау) бойынша таярлау басланады;

“Лиценциат” - бакалавр дәрежесине мас келеди, қәнигелиги бойынша 2 ёки 3 йиллик кушимча тәлим олиши ва илмий иш ёзганидан кейин бериледи.

Баъзи пәнлер бойынша көп мүддетли оқыудан кейингина усы дәрежеге ерисиу мүмкин.

“Доктор” - магистр дәрежесине туўры келеди, усы дәрежеге “лиценциат” даражасини олгандан кейингина камида яна 1 жыл билим алып, диссертацияны жазып, әлбетте оны жақлаў талап етиледі.

“Жоқары тәлим дәрежеси - усы иерархия (кетма-кетлик)нинг жоқары даражаси есапланады ва у докторлик дәрежесини олиб, 2 жыл муддат утишидан кейингина берилиши мүмкин⁷.

Университетларда, сондайақ университеттен кейинги тәлим яки, одатда, давомийлиги 2-3 йил булган “3-чи цикл (басқыш) тәлими” бордир. Мазкур тәлим түрининиг мақсети инсанларга косышма тәлим ёки даража алыў ушын имканият жаратыў есапланады. Базы пәнлерден университет дәрежесине ийе болыў ушын кешки яки дем алыў кунлери курслари пайдаланыў.

Илим, пәнди раўажландырыў ушын университетлердиң бюджетинен 40% ге шекем болған муғдардағы қәрежет ажрытилады. Илимий изертлеўлерди финанс пенен тәмийнлениўде ўазирлик, санаат ҳәм аўыл хожалығында илимий-изертлеўлерге көмек Институти бағдарлары бойынша мәмлекетлик қәрежетлер, илмий изертлеўлер Миллий жамғармасынан, сондайақ түрли компания, жамғарма ҳәм ассоциациялар бағдарлары бойынша жеке дереклер есабынан әмелге асырылады. 1995 жыл 8 августтағы “Жоқары мектеплерде тәлимди шөлкемлестириў туўғрындағы Декрет “узын” ҳәм “қысқа” типтеги тәлимди белгилеп берди. Соны айрықша айтыў керек, жоқары оқыў орны атындағы “институт” яки “университет” сөзлери усы оқыў журты өз питкериўшилеринне жоқары мағлыўмат береді дегани емес. Қысқа мүддетли тәлим 3жыллық (базы ҳалларда санаат ва медицина тараўлары бойынша 4 жыл) мүддетли бир циклден ибарат болады. Теориялық бөлимди оқытыў гезекпе гезек лабораториялардағы әмелий жумыслар менен бирге алып барылады. Көбинесе фермер, бухгалтерия, хамшира, мактеп оқытыўшысы, механик, китапханашы, фотограф, хаткер сыяқлы қәнигеликлерлерге оқытыў таълимниң 1-жылынан басланады. Узак

мүддетли жоқары тәлим хәр бир даўам етиўи 2 жылдан ибарат 2 циклден ибарат. Белгия жоқары оқыў орынлары тәрәпинен берилген барлық дипломлар Европа Кеңеси мәмлекетлери, сондайақ Исландия, Норвегия, Турция хәм Мальта мәмлекетларинде қолланылады. Биринши басқыш Gradue diplom берилиўи менен жуўмақланады. Екинши басқыш билимнен кейин Licencie diplomі бериледи.

Институт хәм университетлердиң екинчи басқыш питкеріўшилері ушын жеке болып, улыўма есапланған ушинши басқыш кейин питкеріўшиге (Ingeneurdiplome) дипломлы инжинер дәрежеси бериледи. Тийкарында , жоқары тәлим секторлары аралығындағы шегаралар өзгелер ушын жабық емес хәмде талабалар наўбеттеги тәлим басқышты өз қәнигелигине тән келетуғын қәлеген жоқары оқыў орнында даўам еттириўи мүмкин. Жоқары оқыў орнына кириў имтиханлары жоқ: билим алыў ушын жазылыў системасы бар. Базы жоқары оқыў орынларында келешек талабалары учын қосымша рәўиште тест сынаўларын өткереди.

Қадағалаў сораўлары:

1. Пәнди оқытыўдың шет ел тәжрийбеси лекция оқыўшы хәм сабақ ортасындағы қатнас қандай?
2. Сабақты оқытыўшы хәм лекциясыз өзлестириў әхмийети қандай?
3. Blended learning узақтан оқытыў тәлимнің (Distance learning), клас ханада тәлим (Fake-to-Fake learning) хәм интернет арқалы тәлим әхмийети қандай?

Сораўларға жуўаплар

1. Пәнди оқытыўдың шет ел тәжрийбеси биздеги оқытыў системасына орны менен уқсайды. Хәзирги ўақытта, шаўқымлы онынғада ийе. Усындай жаңа технологияларды оқытыў процесси тез кирип келиўи батыс мәмлекетлериндеги оқытыў усуллары хәм системасын курамаластырыўға орны менен өзгертириўлерге алып келеди.

2. Оқытыушының компьютер куралларынан кең пайдаланыуы сабақты нәтийжелилигин асырып барады. Соған қарамастан оқыушының сабақтағы орны хәм салмағын сақлап турууға хәмме уақыт барлық жерде итибар қаратылады. Базы шет ел мәмлекетлерде талабалар лекцияға кирместен оқытыушы таманынан алдыннан талабалар ушын арнаулы таярланған лекция текст пенен танысуу арқалыда имтиқан тапсыруулары мүмкин. Сол жағдайда талабаның мойнына үлкен мажбүрят жүклейди.
3. Бул системада оқытыушы тәлим орайында қалады хәм интернет имканиятларынан кең хәм нәтийжели пайдаланады. Blended learning узақтан оқытуу тәлимнің (Distance learning), клас ханада тәлим (Fake-to-Fake learning) хәм интернет арқалы тәлим (Onlin learning) дан ибарат.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Tom Kubiszyn and Gary D. Borich: Educational Testing and Measurement: Classroom Application and Practice, 11th Edition. John Wiley and Sons, Inc. 2009.P.38
- J. Michael Spector: Foundations of Educational Technology: Integrative Approaches and Interdisciplinary
2. Perspectives (Interdisciplinary Approaches to Educational Technology), 2nd Edition. Routledge, 2016.P.93
3. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching / Cambridge UK: Cambridge University Press, 2001.
4. Terrel T. D. The natural approach to language teaching: an update / T. D. Terrel // Modern Language Journal. - 1982. - № 66. - P. 121-132.

ӘМЕЛИЙ САБАҚЛАР

САБАҚЛАРДЫ ШӨЛЕКЕМЛЕСТИРИҮ БОЙЫНША КӨРСЕТПЕ ХӘМ УСЫНЫСЛАР.

Әмелий сабақарда тыңлаўшылар оқыў модулары шегарасында творчестволық тапсырмалар, кейслер, оқыў проектлер, технологиялық процесслер менен байланыслы жағдайлы мәселелери тийкарында әмелий жумысларды орынлайды.

Әмелий сабақлар хәзирги заман тәлим методларынан хәм инновацион технологияларға тийкарланған ҳалда өткериледи. Буннан басқа, өз бетинше жумыс, оқыў хәм илимий әдебиятларынан, электрон ресурсларынан, тарқатпа материалларынан пайдаланыў усыныс етиледи.

ӘМЕЛИЙ САБАҚЛАР ТЕМАЛАРЫ.

Әмелий сабақлар ушын ўазыйпалар

1-әмелий сабақ

ТЕМА: Экология пәнлерин оқытыўда шет ел тәжрийбелер

Мақсет: Экология пәнлерин оқытыўда шет ел тәжрийбелери бойынша тәлим процессинде үнемли пайдаланыў усылларын үйрениў.

Ўазыйпалар:

1-бөлим: Экология пәнлерин оқытыўда шет ел тәжрийбелеринин озгешеликлерин уйрениу.

- Россия мамлекетиндеги тәлим тармағының жаратылыў факторлары ҳақкында мағлыўмат табың;
- Европа мәмлекетлери тәлим тармағы хәм оның ўазыйпалары бойынша мағлыўмат табың;
- Сырт ел университетлери тәлим тармағына кириў хәм ол менен ислеўди үйрениң;
- Өзбекистан тәлим тармағы қурамы менен танысың;
- Илимий тәлим тармағына мағлыўматлар излеўди үйрениң;
- Сырт ел тәлим тармағына өз паниңиз бойынша электрон оқыў материалларын табың.

2-бөлим: Төмендеги сайтлар менен танысың.

Ўзбекистан кең жәмийетшилик ямаса пайдалы сайтлары

1. <http://www.freenet.uz> – Ўзбекистон Freeneti саҳифаси. Ўзбекистон, Марказий Осиёга оид турли ресурсларга эга. Грантлари ҳақида маълумотларни мунтазам равишда беради. Электрон почта хизматига эга.
2. <http://www.dreams.uz> – Электрон табрик откриткалари тўплами. Унинг ёрдамида сиз дўстларингизга байрамга электрон табрикнома юборишингиз мумкин.
3. <http://www.esezam.com> – Марказий Осиё, Кавказ ва Россия информацион портали. Худуддаги Интернет ресурслари ҳақида батафсил маълумот берилган. Мамлакатлар ҳақидаги энциклопедик маълумотлар келтирилган.
4. <http://www.uzreport.com> – Информацион аналитик портал. Ўзбекистон, Интернет ресурслар, туризм, иш ҳақидаги ва хоказо маълумотлар келтирилган.
5. <http://www.uzjobs.com> – Ўзбекистон иш биржаси. Турли мутахассислар бўйича вакансиялар келтирилган. Унинг ёрдамида иш топиш ёки зарур мутахассисни топиш мумкин. Ўзингиз ҳақингиздаги маълумотни киритиб қўйишингиз мумкин.
6. <http://www.uza.uz> – Ўзбекистон Миллий Ахборот Агентлиги саҳифаси. Унда турли мавзудаги маълумотлар ва ахборот агентликлари ҳақидаги маълумотларни, янгиликларни олиш мумкин.
7. <http://www.cer.uz> – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тадқиқотлар Маркази. Ҳозирги кунда марказ Интернетни ривожлантириш борасида ишлар олиб бормоқда. Марказ Жаҳон Банкнинг проекти танловида ғолиб чиқди ва уни амалга оширмоқда.
8. <http://www.referat.uz> – Турли фанлардан рефератлар тўпламига бой саҳифа. Ўқувчилар ва талабаларга жуда фойдали маълумотлар келтирилган.
9. <http://www.bolalar.sarkor.uz> – Болалар оммабоп информацион саҳифаси. Болаларга фойдали ва қизиқарли бўлган турли маълумотлар келтирилади.
10. <http://www.art.esazam.com> - Ўзбекистон замонавий санъати саҳифаси.
11. <http://www.vlibrary.freenet.uz> – «Виртуал кутубхона» электрон дарслиги. Виртуал кутубхона, Интернет, электрон почта, Интернетда маълумотларни қидириш, виртуал кутубхона манзиллари батафсил берилган.
12. <http://www.ablsoft.uz> – Дастур таъминот ислеп чиқариш, информацион технология соҳасида тренинглари ва семинарлар ўтказиш билан шуғулланувчи компания саҳифаси.
13. <http://www.youthcenter.freenet.uz> – Ёшлар Интернет маркази саҳифаси. Унда марказда ўтказиладиган машғулоти, турли анжуманлар ҳақидаги маълумотлар билан танишишингиз мумкин.
14. <http://pravo.eastlink.uz> – Ўзбекистон қонунчилиги юридик информацион системасига бағишланган саҳифа. Унда қонунлар, турли ҳужжат ва кодекслар келтирилган бўлиб, ундан деярли барлық корхона ва компаниялар фойдаланади.

15. <http://www.asia-art.uz> – Ўзбекистан замонавий санъат виртуал галереяси.

Ўзбекистандаги билимлендириш тарафлари сайтлари

16. <http://pedagog.uz> – Низомий номидаги ТДПУнинг электрон кутубхона сайти
17. <http://book.uz> - Электрон адабиёти кутубхонаси
18. <http://www.uzlib.uz>- UzLibrary электрон китоблари.Китобларнинг электрон тўплами. Бепул ва ҳаммабоп.
19. <http://biblio-world.doira.uz> -Кутубхона, жаҳон кутубхоналари, Е-кутубхоналари, калейдоскоп, ахборот технологиялари ва ўқув зали сайти
20. <http://citybook.uz>- Электронная библиотека книг, учебной литературы для школ, колледжей, лицеев и ВУЗов, а так же на сайте размещены периодические издания
21. <http://kutubxona.com>- Ўзбек адабиёт электрон кутубхонаси
22. <http://www.ilmiy-maqola.uz> –илмий мақолалар, методик ишланмалар ва дарсликлар сайти
23. <http://www.microbio.uz> - Начало микробиологических исследований в Узбекистане приходится на 20-30 годы, когда наибольшее развитие получили медицинская и почвенная
24. <http://tanlov.uz> - портал справочной информации по проводимым конкурсам, грантам, стипендиям, акциям и другим мероприятиям для поддержки молодежи
25. <http://www.e-tarix.uz> - Ўзбекистон тарихи, жаҳон тарихи, тарих фанига оид қизиқарли маълумотлар, интерактив дастурлар ва хоказолар
26. <http://www.dissertant.uz> - Портал молодых ученых посвящен: Одарённым студентам, Магистрам, Аспирантам, Докторантам, работающим над диссертацией и их деятельности
27. <http://www.ebooks.uz> – электрон дарсликлар дунёси
28. <http://fan.zn.uz> - Фан ва техника тараққиёти, конференция, семинарлар
29. <http://www.englishclub.uz> - Клуб англоговорящих в Узбекистане. Форум, чат, статьи и новости
30. <http://bobokhujaev.tfi.uz> - Бу сайтда кўп қайта ишланган информацион ўқув методик маълумотлар базаси, молия иқтисод йўналиши бўйича мутахассислик фанларни ўқитиш
31. <http://eco.uz> Бу сайтда табиат ҳақидаги марузалар ва маълумотлар берилган

Фонд ҳам халқара шөлкемлер

32. <http://www.fundersonline.org/index.html> – Онлайндаги фондлар.
33. <http://www.eurasia.org> – Евросиё жамғармаси саҳифаси. Бу жамғарма иқтисодни, кичик табиркорликни ривожлантиришга қаратилган.
34. <http://www.irex.org> – IREX дастур саҳифаси. Бу дастур асосида илмий ходимлар, ўқитувчиларга ва мутахассисларга илмий текшириш ишларини бажариш ушун танлов асосида имкониятлар бериледи. Ўзбекистонда бу

дастур асосида кўпгина мутахассислар АҚШ да турли мавзуларни ўрганишга имкон олдилар.

35. <http://www.iatp.uz> – IATP дастур сайти. Бу дастур Интернетни ўрганиш ва Интернет билан ишлаш имкониятларини яратишга қаратилган. Бу дастур асосида фойдаланувчилар ўқишга ва Интернет билан ишлаш имконига эга бўлмоқда.
36. <http://jica.org> – Япония Халқаро Ҳамкорлик Агентлигининг саҳифаси.
37. <http://www.undp.org> – Бирлашган Миллатлар ташкилоти саҳифаси.
38. <http://www.unesco.org> – ЮНЕСКО ташкилоти саҳифаси.
39. <http://www.worldbank.org> – Жаҳон банки саҳифаси.
40. <http://www.who.ch> – Жаҳон соғлиқ ташкилоти саҳифаси.
41. <http://www.nobel.se> – Нобел фонди саҳифаси.

3-бөлим: Өз бетинше ислеў ушын ўазыйпа:

Қайсы сайтлардан пайдаланып видеолекциялар, видеоролик, электрон презентациялар, лекция текстлер хэм басқа оқыў материалларын табыў мүмкин?

2-эмелий сабақ

Тема: Экология пәнлерин оқытыўда шет ел тәжрийбелерин өзлестириў өзгешеликлерин

Мақсет: Тыңлаўшыларыдың оқыў мақсетли шет ел тәжрийбелериннен келип шыккан халда студентлер менен оз ара билимин асырыу, көникпе хәм кәнигелигин жетилистириў.

Ўазыйпалар:

1-бөлим: Төмендеги сораўларға жуўап табың:

1. Оқыў мақсетли электрон материаллардың түрлерин анықлаң.
2. Хәр бир түрдеги электрон материаллардың ўазыйпаларын анықлаң.
3. Оларды жаратыў ушын компьютер дәстүрин белгилең.
4. Оқыў мақсетли электрон материаллардың сыпатын баҳалаў критерияларын ислең шығың.

2-бөлим: Төмендеги ўазыйпаларды орынлаң:

5. «Дидактик материаллар» атлы кластер дүзиң.
6. «Дидактик материаллар» атлы электрон кластерни Power Point дәстүринде жаратың.
7. Жаратылған «Дидактик материаллар» атлы электрон кластерлерди баҳалаң.
«Дидактик материаллар» атлы кластерге мысал:

3-әмелий сабақ

Тема: Батыс жоқары тәлиміндеги алдынғы шет ел тәжрийбелер хәм оның тәлимге тәсир мәселелери

Мақсет: Тыңлаўшыларыдың оқыў мақсетли электрон материаллардан пайдаланған ҳалда экологиялық электрон тәлим ресурсларын жаратыў бойынша билим, көникпе хәм қәнигелигин жетилистириў.

Ўазыйпалар:

1-бөлим: Төмендеги сораўларға жуўап табың:

8. Оқыў мақсетли электрон материаллардың түрлерин анықлаң.
9. Хәр бир түрдеги электрон материаллардың ўазыйпаларын анықлаң.
10. Оларды жаратыў ушын компьютер дәстүрин белгилең.
11. Оқыў мақсетли материаллардың сыпатын баҳалаў критерияларын ислең шығың.

2-бөлим: Төмендеги ўазыйпаларды орынлаң:

12. «Дидактик материаллар» атлы кластер дүзиң.
 13. «Дидактик материаллар» атлы электрон кластерни Power Point дәстүринде жаратың.
 14. Жаратылған «Дидактик материаллар» атлы электрон кластерлерди баҳалаң.
- «Дидактик материаллар» атлы кластерге мысал:

ӨЗ БЕТИНШЕ ЖУМЫС

ТӘЛИМДИ ШӨЛКЕМЛЕСТИРИҮДІҢ ФОРМА ХӘМ МАЗМУНЫ

Өз бетинше тәлим тийисли оқыў модули бойынша ислеп шығылған тапсырмалар тийкарында шөлкемлестириледи хәм оның нәтийжесинде тыңлаўшылар питкерий қанигелик жумысын таярлайды.

Питкерий қанигелик жумысы талаплары шегарасында хәр бир тыңлаўшы өзи сабақ беретугын пәни бойынша электрон оқыў модуллариниң тақдиматын таярлайды.

Электрон оқыў модулларының тақдиматы төмендеги курамлы бөлимлерден ибарат болади:

- кейслер банки;
- темалар бойынша тақдиматлар;
- басқа материаллар (пәнди өзлестириўге жәрдем бериўш қосымша материаллар: электрон тәлим ресурслары, лекция текстлери, глоссарий, тест, кроссворд).

Электрон оқыў модулларын таярлаўда төмендегилерге айрықша итибар бериледи:

- Усыныс етилген әдебиятларды үйрениў хәм анализ етиў;
- тараў жетискенлигиниң баслы бағдарлары хәм ўызыпаларын баянлаў;
- қанигелик пәнлериндеги инновациялардан хәмде алдағы шет ел тәжирийбелеринен пайдаланыў.

Сондай-ақ, өз бетинше тәлим процессинде тыңлаўшы қәсиплик хызмети нәтижелерин хәм талапалар ушын жаратылған оқыў-методикалык ресурсларын “Электрон потрфолио” системасына киритип барыўы лазым.

Өз бетинше жумыс темалары:

1. Хәзирги экологиялық машқалаларға презентация ислеў
2. Соңғы дәўирдеги тәбият хәм жамийет арасында байланыс бойынша ислеў
3. Табийий ресурслар сыпатламасына презентация таярлаў.
4. Табийий ресурслардан ақылға сай пайдаланыў
5. Өзбекистанда атмосфераны, гидросфераны, литосфераны қорғаў мәселелери бойынша пайдаланып модул дөретиў
6. Мультимедиали проектордан пайдаланыў методикасы.
7. Чат хәм оннан тәлим процессинде пайдаланыў.
8. Форум хәм оннан тәлим процессинде пайдаланыў.
9. Электрон почта хәм оннан тәлим процессинде пайдаланыў.
10. Электрон тестлер жаратыў технологиясы.

- 11.Мультимедиали презентация жаратыў технологиясы.
- 12.Видеодоклад хэв оларды тэлим процессинде пайдаланыў
- 13.Экологиялы темадагы виртуал лаборатория улардан тэлим процессинде пайдаланыў.

Дәстүрдің хабар-методикалық тәмийинлениуі.

Модулларни оқытыу процессинде ислеп шығылған оқыу-методикалық материаллар, тийисли тарау бойынша илимий журналлар, Интернет ресурслары, мультимедиалар хәм басқа электрон, қағаз вариантдағы дереклерден пайдаланылады.

Бахалау критериялары

№	Бахалау түрлери	Максимал балл	Баллар
1	Кейс тапсырмалары	2,5	1,0
2	Өз бетинше жұмыс тапсырмалары		0,5
3	Әмелий жұмыслар тапсырмалары		1,0

АССИСИМЕНТ ТАПСЫРМАЛАРЫ

Кейслер банки;

Тема бойынша материаллар (пәнди өзлестрийге жәрдем бериўши қосымша материаллар: электрон тәлим ресурслары, лекция текстлери, глоссарий, тест, кроссворд хам басқалар)

Өз бетинше ислеў ушын ўазыйпа:

Қайсы сайтлардан пайдаланып видеолекциялар, видеоролик, электрон презентациялар, лекция текстлер хам басқа оқыў материалларын табыў мүмкин?

КЕЙС-СТАДИ ТИЙКАРЫНДА ОҚЫТЫЎ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

КЕЙС-СТАДИ: ЭКОЛОГИЯ ПӘНИН ОҚЫТЫЎДАҒЫ ШЕТ ЕЛ ТӘЖРИЙБЕЛЕРИНИҢ ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ

Берилген кейстиң мақсети: Оқыўшыларда Жоқары мектеп өз-өзин басқарыў хуқына ийе. Жоқары оқыў орны штаттағы ректор яки бир неше жылға сайланған Президент басқарады. Өз-өзин басқарыўда ўазыйпалары анық бөлистирилип берилген бир неше гуруппалардың басқышпа-басқыш қатнасы принципине әмел етиледі. Мәмлекетте қәнигелигин жетилистиргенлерди хошаметленеди хәм оның ушын хәр жылы 5,5 млн. марка қәрежет ажрытады. Қәнигесин асырыў курсларында оқыў дәўринде тыңлаўшыларға қәрежет пенен финанслық жәрдем бериледи.

Жәмийетлик орталықтағы жүз берип атырған хәр қандай ўақыя хәм хәдийселерге көз қарасын кеңейтырыў хәм еркин пикирлеўге үйретиў.

Темада көрсетилген машқалаларды, оны келтирип шығарыўшы себеплерди табыў хәм оларды өз-ара байланысқан халда шешимлерин анықлаў.

Күтилип атырған нәтийжелер:

Тийкарынан жұмыссызлар өз қәнигесин жетилистириў имканиятларынан көбирек пайдаланылады хәм соның менен жұмыс табыў жоллары тезлеседи. Ярым жыл даўамында қәнигесин асырған жұмысшылардың 75% жұмыс пенен тәмийнленеди. Пуқаралардың билим дәрежелерин асырыўда актив қатнасады.;

Үйренилип атырған тема бойынша әмелий көнликпелерге ийе болады;

Жуўапкершиликти сезиниўге тәрбияланады;

Машқалалы ўазыйпаларды шешийде теориялық билимлерин қоллана алады;

Машқаланы анықлап, оны шешийге шешим табады.

Кейсни табыслы орынлаў ушын оқыўшылар төмендеги билимлерге ийе болыўы керек:

оқыўшы билиўи керек:

-Экологияны оқтыўдағы шет ел тәжрийбелери хәм жағдайы;

-Экологогиялық машқаланың пайда болыў себеплери хәм оның хәзирги заман жағдайы ;

-Шет ел оқытыў системасы менен Өзбекистан оқытыў системасы өзгешеликлери;

Оқыўшы әмелге асырыўы керек:

- теманы өз бетинше үйренеди;

- машқаланы излеп табады;

- пикирлерин билдиреди;

- машқаланы үйренип шығып, еркин -өз бетинше қарар қабыл етиўге үйренеди;

- өзиниң пикир хәм көз қарасына ийе болып, логикалық жуўмақ шығарады;

- оқыў мағлыўматлары менен өз бетинше ислейди;

- мағлыўматларды салыстырады, анализ ислейди хәм улыўмаластырады.

Кейсте қолланылған мағлыўматлар дереги:

«Ўзбекистон XXI-аср бўсағасида» И.А.Каримов, Т.»Ўқитувчи» 2007

Рафиков А., Азимов Ш.“Амалий география”. Т. «Ўқитувчи» 2000

Усманов М.В. “Табиатни муҳофаза қилишнинг концепциявий асослары”.Т. 2002

География хәм экологогия сабақлықлары.

Илимий мақалалар хәм ғалаба хабар қураллары www.ziyonet.uz хәм басқа интернет сайтлары материаллары

Кейстиң типологиялық өзгешеликлерине қарай характеристикасы:

■ Бул кейстиң тийкарғы дереги аудиторияда оқытыўшы тарепинен аўызша хәм жазба түрде оқыўшыларға баян етиледі. Кейстиң тийкарғы обекти экологогиялық машқалаға бағдарланған. Бул кейс статистикалық мағлыўматлар тийкарында жазылған. Бул киши көлемдеги кейс технологиясы есапланады, әмелий сабақ темасы бойынша билим хәм көнликпелерди раўажландырыўға қаратылған.

■ **Дидактикалық мақсетлерине қарай:** кейс машқаланы көрсетиўге, оларды шешиўге хәм анализлеўге қаратылған.

МАШҚАЛАЛЫ ЖАҒДАЙ.

Хәзирги ўақытта дүнья илимде экологиялық билимлерди жәнеде өзлестириў яки жәмийеттеги инсанның орнын үйрениў хәм оның орайына инсанды қойыўға үлкен итибар каратилмоқда. Экологиялық пәнларди үйрениў хәм үйретиўдиң шет ел үлгилериде тап усы бағдарда екенлиги менен ажыралып турады. Биз ус тәреплеримизге айрықша әхмийет қаратыўымыз лазым.

Соның менен бирге усы бағдарларды оқытыўда компьтер хәм интернет технологияларының заманагөй услубларынан кең пайдаланыўда тек шет ел илмине тән болып, олардың керекли тәреплеринен пайдаланыўымыз лазым. Бугунги күнде, әсиресе, шет елдиң жекке мектеплеринде хәм қәнигелескен мектеплерде оқыўшыға жақсы сабақ бериў ушын жүүдә үлкен имканиятлар жаратылған.

ТЕСТ СОРАҰЛАРЫ

№	Тест сорауы	*Дурыс жууап	алтернатив жууап	алтернатив жууап	алтернатив жууап
1.	Экология қандай пәнлер қатарына киреди?	*биологик пәнлер	жәмийетлик пәнлер	тири организмлер дузилиси хәм олардың әтрап-мухит менен өз-ара байланысин уйренеди.	тәбият, жәмийет, техникани өз ишине алатин пән.
2.	Глобал экологиялық фонд нешинши жылы дүзилген	*1989	1972	1980	1967
3.	Дүнья жүзилик океан планета бетинин неше болегин ийелейди	*2/3	1/5	2/1	3/1
4.	Мониторинг сөзи қайсы тилден алынған	*англичан	өзбек	немес	рус
5.	Халық аралық “Тәбиатты қорғау” жәмийети қашан хәм қайжерде дүзилген?	*Париж, 1948	Лондон, 1952	Берлин 1958	Москва 1968
6.	Экологиялық факторларды көрсетиң.	*абиотикалық, биотикалық, антропоген	абиотикалық, биотикалық, генетикалық	өли, тири, биокос	1 хәм 3
7.	Қыяслау методын қайсы алым жаратты	Kenneth T. Henson	Mario Klarer	Tom Kubiszyn	Arthur Hughes
8. ниң тәрийп бериуинше методология бул методлар жыйындысы есапланады деп ким айткан	Henson	Klarer	Kubiszyn	Hughes
9.	Қайсы мамлекетте тәлим системасында кәсип өнер тәлими зәрүр эхамийетке ийе	Германия	Италия	Словакия	Польша
10.	Қайсы мамлекетте толық есмес орта мектепти питириушилердиң 20% кәсип өнер тәлими системасында билим алыуды дауам етеди	Германия	Польша	Словакия	Венгрия
11.	Өткен әсир басларында қайсы алым прусс университетлерин жаратты	Гумбольдт	Роберт	Хенсон	Калер

12.	Германия жоқары тәлім системасы жоқары оқыу орынлары қанша	383 жоқары оқыу журты болып, олардан 103 университет, 180 әмелий пәнлер жоқары оқыу орынлары бар	283 жоқары оқыу журты болып, олардан 93 университет, 18 әмелий пәнлер жоқары оқыу орынлары бар	103 жоқары оқыу журты болып, олардан 100 университет, 28 әмелий пәнлер жоқары оқыу орынлары бар	483 жоқары оқыу журты болып, олардан 203 университет, 580 әмелий пәнлер жоқары оқыу орынлары бар
13.	Бельгия тәлімине француз, филианд хәм немис жәмийетлери жууапкер неше жастан.	6 жастан 16 жасқа шекем кечки мектептерде 18 жасқа шекем болған барлық балалар ушын тәлім мәжбурий хәм бийпул	5 жастан 16 жасқа шекем кечки мектептерде 17 жасқа шекем болған барлық балалар ушын тәлім мәжбурий хәм бийпул	6 жастан 15 жасқа шекем кечки мектептерде 16 жасқа шекем болған барлық балалар ушын тәлім мәжбурий хәм бийпул	6 жастан 14 жасқа шекем кечки мектептерде 18 жасқа шекем болған барлық балалар ушын тәлім мәжбурий хәм бийпул
14.	Қубла Кореяда оқыу мүддети неше жыл хәм қанша кредит саат орынлайды	Оқыу мүддети 4 жыл. Талабалар 140-150 кредит саат	Оқыу мүддети 3 жыл. Талабалар 150-160 кредит саат	Оқыу мүддети 5 жыл. Талабалар 160-170 кредит саат	Оқыу мүддети 6 жыл. Талабалар 140-190 кредит саат
15.	Германия оқыу жылы қай уақыттан баслайды?	15 октябрден басланады	15 сентябрден басланады	15 ноябрден басланады	15 декабрден басланады
16.	Лейбниц жәмийетінде, неше мың хызмет ислеиди	13,7 мың хызмет ислеиди	12,7 мың хызмет ислеиди	23,7 мың хызмет ислеиди	3,7 мың хызмет ислеиди
17.	Германия толық есмес орта мектепти питириушилердин неше % кәсип өнер тәліми системасында билим алыуды дауам етеди.	20%	30%	40%	50%
18.	Қубла Кореяда оқыу магистратура мүддети неше жыл	2-3 жыл	1-2 жыл	3-4 жыл	1,5-2 жыл

19.	Кубла Кореяда “Ашық университетлер” диң ұазыйпасына не киреди	Талаба коллежди питкергеннен кейин, теориялық тәрәптен бирден университетт иң екнши ямаса ушинши курсына кириў ушын хәрәкет етиўи мүмкин	Талаба коллежди питкергеннен кейин, теориялық тәрәптен бирден университетт иң екнши ямаса ушинши курсына кириў ушын хәрәкет етиўи мүмкин емес	Талаба коллежди питкергеннен кейин, екнши ямаса ушинши курсына кириў ушын хәрәкет етиўи мүмкин емес	Талаба коллежди питкергеннен кейин, кириў ушын хәрәкет етиўи мүмкин
20.	. "Blended learning" қандай тәрим	Аралас тәлим	Улыўма тәлим	Жекке тәлим	Қоспа тәлим
21.	Бакалаврден кейинги тәлим	Undergraduate Programs хәмде магистр хәм доктор дәрежесин берийши Graduate Programs	Undergraduate Programs	Graduate Programs	докторантура
22.	Арал бойындағы тири организимлердиң неше проценти тиришилик уқыплығын жойтты	90	80	70	60

ПИТКЕРИЎ ЖУМЫСЛАРЫ УШЫН ТЕМАЛАР

Питкериў жумыслары ушын темалар (проект жумысы) хәр бир тыңлаўшыға өзи сабақ беретуғын пәни бойынша оқыў модуллериниң презентациясын таярлайди.

1. Климат озгериуи хам турақлы раўажланыў тийкары.
2. Европа мамлекетлери экологиялык коз карас хам талим тарбия
3. Германия мамлекетиндеги талим системасы.
4. Өзбекистанда табиий ресурсларды басқарыў уйымлары.
5. Халык аралык атмосфераның патасланыўы машқалалары.
6. Инсан хам табият байланыслары.
7. Кубла корея талим системасындагы озгешеликлер.
8. Биологиялык ресурслар олардың экологоиялык ҳәм экономикалык басқарыў тийкарлары
9. Табиий нызамлиқлар ҳәм адамзат жәмийети нызамлары
10. Өзбекистандада экологиялык талим тарбия хам халык аралык байланыслар

ГЛОССАРИЙ

Термин (өзбекше)	Түсіндірме (Қарақалпақша)	Термин (Инглисше)
Антропоген омил	<i>Антропоген фактор -инсан және оның искерлиги тәрепинен организмлерге, биогеоценоз, ландшафт, биосферага көрсетилетуғын тәсир.</i>	Antropogen factor (from a Greek "antropos" - the person) - direct impact of the person on organisms or influences through change of the habitat by him.
Экологик тизим	<i>Экологиялық система – бул тири организмлердиң бирге улыўмалық түрде шынжырлық қатнаста энергия алмасыўы</i>	Ecological system - the community of live organisms and the environment of their dwelling making a whole on the basis of food communications and ways of obtaining energy.
Биоценоз	<i>Биоценоз- [грек. bios-тиришилик, koinos-улыўма] – өсимликлер, замаррықлар, ҳайўан ҳам микроорганизмлердиң өзине тән қурамына ҳамде өз-ара қоршаған орталық пенен болған қатнасларға ийе жыйындысы</i>	Biocenosis - community of the plants and animals inhabiting one territory, mutually connected in a power-supply circuit and influencing at each other.
Популяция	<i>Популяция – «халық» «жәмәт» деген мәнинен билдиреди, Бир түрге киретуғын белгили бир арелада тарқалған өз-ара еркин шағылыса алатуғын ҳам нәсил қалдыратуғын түрлердиң жыйындысы түсиниледи.</i>	Population (from a fr. "populyatsion" - the population) - set of the individuals of one look occupying a certain area, who are freely crossed with each other, having the general origin, a genetic basis and in a varying degree isolated from other populations of this look.
Экология	<i>Экология- [грекше. Ойкос-үй, жай ҳам логос-тәлимот, сөз]- организмлер менен она қоршаған орталық пенен өз- ара биргеликтеги қатасын нызамлықларын изертлейтуғын илим тараўы</i>	Ecology (from a Greek "oikos" - the dwelling, Lagos - science) - science about regularities of relationship of organisms, types, communities with the habitat.
Биотик омил	<i>Биотикалық фактор – организмлердиң арасындағы өз ара биргеликтеги қатнас тәсирлери</i>	Biotic factors - the live organisms interacting and influencing at each other.
Климатик омил	<i>Климатлық факторлар – абиотик факторлар қатарындағы қоршаған орталықтың температура, басым, ығаллық, усаған ҳам энергия алмасыўы менен болатуғын өзгермисли факторлар түсиниледи.</i>	Climatic factors - the abiotic factors of the environment connected with receipt of solar energy, the direction of winds, a ratio of humidity and temperature.

Продуцентлар	Продуцентлер – латыншадан «пайда етиўши» деген мәнисти билдиреди. Органик бирикпелерди пайда етиўшилер, жасыл өсимликлер продуцентлерге киритиледи.	Producers (Latin "продуцентис" - making) - green plants, producers of organic substance.
Консументлар	консумент – латыншадан «қабыл етиўши» «топлаўшы» деген мәнисин билдиреди. Органик бирикпелерди тарқатыўшылар, оларды қабыл етиўшилер	Konsumenta (Latin "консумо" - to use, spend) - herbivorous and carnivores, consumers of organic substance.
Редуцентлар	Редуцентлер – латыншадан (ыдыратыўшы», «тарқатыўшы» - микроорганизмлер, айрым замаррықлар топланган бирикпелерди тарқатыўшылар, ыдыратыўшылар түсиниледи.	Redutsenta (Latin "redutser" - reduction, simplification of a structure) - microorganisms, mushrooms destroyers of fossils
Фитоценоз	Фитоценоз [грекше. Phiton-өсимлик хәм сепоз-улыўма]-жер жүзесиниң бир түрдеги тапты ийелеген, арнаўлы бир структура, дүзилиў, пишим хәмде өсимликлердиң бир-бирине болганы сыяқлы, оларды қоршап турған орталық пенен мунасабетлерди аңлататугын өсимликлер комплекси түсиниледи.	Fitotsenoz (from a Greek "fiton" - a plant, "senoz" - the general) the vegetable community which historically developed as a result of a combination of interacting plants on a uniform section of the territory. It is characterized by a certain specific composition, vital forms, a yarusnost (elevated and underground), abundance frequency of occurrence of types.
Биогеноценоз	Биогеноценоз- (грекшеден Bios - тиришилик, "geo" - жер, "сепоз" – биргелик жәмәат) –дегенди аңлатады биогеноценологияның тийкаргы изертлеў объект литасфераның элементар структуралық бирлиги болып табылады. Б.түсиниги экосистема түсинигине жақын, бирақ кейингиси анық биохорологик тыйкарга ийе емес болып табылады.	Biogeocenosis (from Greek Bios - life, "reo" - the earth, "tse-noz" - the general) - steady self-regulating ecological system in which organic components are inseparably linked with inorganic.

ӘДЕБИЯТЛАР ДИЗИМИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2000.
2. Каримов И.А. Ватан равнақи ушын ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: Ўзбекистон., 2001.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008. -176 б.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. -440 б.
5. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг жоқары саодатдир. – Т.: Ўзбекистон, 2015. -302 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тәлим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида”ги 1997 йил 6 октябрдаги №1869-сонли Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз тәлим тизими ушын давлат тәлим стандартларини ислеп чиқиш ва жорий этиш тўғрисида”ги 1998 йил 5 январдаги 5-сонли Қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз тәлим тизимини дарсликлар ва ўқув адабиётлари билан таъминлашни такомиллаштириш тўғрисида”ги 1998 йил 5 январдаги 4-сонли Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Жоқары тәлимнинг давлат тәлим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2001 йил 16 августдаги 343-сонли Қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Жоқары ўқув юртлари талабаларига стипендиялар тўлаш тартиби ва миқдорлари тўғрисида”ги 2001 йил 17 августдаги 344-сонли Қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 1 мартдаги “Нодавлат тәлим муассасалари фаолиятини лицензиялаш тартиби тўғрисида”ги Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги 100-сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Жоқары тәлим муассасасига педагогларни танлов асосида ишга қабул қилиш тартиби тўғрисида”ги Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги 2006 йил 10 февралдаги 20-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сонли Қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Жоқары тәлим муассасалари талабалари ўқишини кўчириш, қайта тиклаш ва ўқишдан

четлаштириш тартиби тўғрисида”ги Низом тасдиқлаш хусусидаги 2010 йил 18 июндаги 118-сонли Қарори.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тəлим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2010 йил 28 июлдаги 4232-сонли Фармони.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жоқары тəлим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2011 йил 20 майдаги 1533-сонли Қарори.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жоқары малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2012 йил 24 июлдаги 4456-сонли Фармони.

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Жоқары тəлим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўриндошлик асосида ҳамда бир неча касбда ва лавозимда ишлаш тартиби тўғрисида”ги Низоми 2012 йил 18 октябрдаги 297-сонли Қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Жоқары ўқув юртидан кейинги тəлим ҳамда жоқары малакали илмий ва илмий педагогик кадрларни тайёрлаш, аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2012 йил 28 декабрдаги 365-сонли Қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги “Республика жоқары тəлим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги 371-сон Қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 январдаги “Вазирлар Маҳкамасининг “Жоқары тəлимнинг Давлат тəлим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида” 2001 йил 16 августдаги 343-сон қарорига ўзгартириш ва кўшимчалар киритиш ҳақида”ги 3-сонли Қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 2 мартдаги “Магистратура тўғрисида”ги Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги 36-сонли Қарори.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Жоқары тəлим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 4732-сон Фармони.

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Жоқары тəлим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 242-сонли Қарори.

22. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 январдаги «Жоқары тəлимнинг давлат тəлим стандартларини тасдиқлаш

тўғрисида» 2001 йил 16 августдаги 343-сон қарорига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 3-сон Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

- a. Арипов М. Интернет ва электрон почта асослари. – Т., 2000. – 218 б
- b. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Молия, 2003. – 192 б.
- c. Турсунов Х.Т. Экология ва барқарор ривожланиш.-Т., 2009.
- d. Нигматов А.Н., Шивалдова Н.С., Султонов Р.Н. Барқарор ривожланишнинг экологик жиҳатлари // Қўлланма. – Т.: Bioekosan, 2004.
- e. Азизов А.А., Акишина Н.Г. Образование в интересах устойчивого развития.-Т., 2008.
- f. Исмаилов А.А., Жалалов Ж.Ж., Саттаров Т.К., Ибрагимходжаев И.И. Инглиз тили амалий курсидан ўқув-услубий мажмуа. Basic User/ Breakthrough Level A1/ – Т., 2011. - 182 б.
- g. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (талим муассасалари педагог-ўқитувчилари ушун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009. – 160 б.
- h. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Талимда инновацион технологиялар (талим муассасалари педагог-ўқитувчилари ушун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. – 180 б.
- i. Маҳмудов И.И. Бошқарув профессионализи: психологик таҳлил. – Т.: Академия, 2011. – 154 б.
- j. Маҳмудов И.И. Бошқарув психологияси. – Т., 2006. – 230 б.
- k. Самаров Р. (ҳаммуаллифликда) Сиёсий матн таҳлили (методология, назария, амалиёт). - Тошкент: Akademiya, 2010. -170 б.
- l. Самаров Р. Ахборотнинг психологик хавфсизлигини таъминлаш механизми (услубий қўлланма). – Тошкент: Университет, 2015. - 95 б.
- m. Саттаров Э., Алимов Х. Бошқарув мулоқоти. – Т.: Академия, 2003. – 70 б.
- n. Топилдиев В. Талим ва тарбия жараёнларини ташкил этишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари. – Тошкент: Университет, 2015. – 245б.
- o. Dafius M. Dziuda/ Data mining for genomics and proteomics. Canada, 2010. ps-306
- p. DUET-Development of Uzbekistan English Teachers*- 2-том. CD ва DVD материаллари, – Тошкент., 2008.
- q. Michael McCarthy “English Vocabulary in use”. -Cambridge University Press, 1999, Presented by British Council.
- r. Rediscovering Biology Online Textbook. Unit 2 Proteins and Proteomics. 1997-2006.
- s. Systems Thinking: Managing Chaos and Complexity, Jamshid Gharajedaghi, Butterworth Heinemann, Oxford, 1999.
- t. Twyman RM (2004). Principles of Proteomics (Advanced Text Series). Oxford, UK: BIOS Scientific Publishers. ISBN 1-85996-273-4.

u. W. Dubitzky, M. Granzow, D/ Berrar/Fundamentals of data mining in genomics and proteomics. New York, USA, 2007, ph -275.

22. [Joan D. Ferraris](#), [Stephen R. Palumbi](#). Molecular Zoology: Advances, Strategies and Protocols 1st Edition. - London: Imperial College Press, 2014. - 285 p.

23. Gerald Karp. Cell and Molecular Biology. - USA, John Wiley and Sons Inc. Ltd. 2013. 216 p.

24. S. Choudhuri. Bioinformatics for Beginners. – USA. Elsevier, 2014. - 345 p.

25. Michael. P. Muehlenbein. Human Evolutionary Biology. – Edinburg, Cambridge University Press, 2010. -545 p.

26. D.D.Agarwal. Biology I teacher's Edition. – USA, CK-12 Foundation, 2010. - 310 p.

27. Farshad Darvishi Harzevili, Hongzhang Chen. Microbial Biotechnology: Progress and Trends. - Angliya, CRC Press, 2014. -457 p.

28. Stefan Hohmann. Molecular Genetics and Genomics. – Germany, Springer, 2014. -557 p.

29. Adrian Slater, Nigel W. Scott, Mark R. Fowler. Plant Biotechnology: The Genetic Manipulation of Plants. – USA, Oxford University Press, 2008. -389 p.

IV. Электрон тәлим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Жоқары ва ўрта махсус тәлим вазирлиги: www.edu.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитаси: www.aci.uz.
3. Компьютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш бўйича Мувофиқлаштирувчи кенгаш: www.ictcouncil.gov.uz.
4. ЎзРес.ОЎМТВ ҳузуридаги Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz
5. Ўзбекистон Миллий университети: www.nuu.uz.
6. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)
7. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
8. 2. www.pedagog.uz
9. 3. www.Ziyonet.uz
- 10.6. www.bbc.com/russian/learning_english
- 11.7. <http://www.native-english.ru/articles/study-abroad>